

Deelhebben aan archeologie

Hoe kan een burger zelf archeologie doen?

Proeftuin Arboretumlaan 1a

Jobbe Wijnen

2024

Inhoud

Akte 1 - Er was eens.....	3
Wat is nu eigenlijk het probleem?.....	4
"Er is ruimte zat"	7
Proeftuin Arboretumlaan 1a	8
Akte 2 - De Uitdaging.....	9
Ondertussen in de foyer.....	12
Het onderzoeksgebied Beatrixschool	12
De Beatrixschool.....	15
Het schoolplein.....	15
Methode.....	16
Proefsleuf.....	16
Resultaten.....	18
Sporen	19
Vondsten.....	26
Synthese	33
Het schoolplein als drager van cultuur	33
De zandbak	35
Contact met omwonenden	37
Akte 3 - De Reacties	38
Reactie van de inspectie	38
Reactie van archeologen en beleidsmedewerkers	40
Akte 4 - Strikje der om	45
Naar aanleiding van de reactie van de Inspectie.....	45
Naar aanleiding van de reactie van collega's.....	46
Heeft de keizer kleren aan?	47
Bronnen	48
Bijlage 1 Rare dingen (voor de burger) in de uitwerking van het beleid	49
Bijlage 2 - Dialoog met de Erfgoedinspectie	50
Oplegbrief.....	50
Reactie Erfgoedinspectie.....	51
Vervolg reactie Erfgoedinspectie op 16-10-2024	53
Bijlage 3 Reacties van vakgenoten op de rapportage Arboretumlaan.....	54

Colofon

Deelhebben aan archeologie. Hoe kan de burger zelf opgraven? Arboretumlaan 1a.

Voorlopig definitieve rapportage

Jobbe Wijnen 2024

Wijnen Cultuurhistorisch Onderzoek - Wageningen

Versie 27 november 2024

Akte 1 – Er was eens...

Er was eens een contemporain archeoloog, *oral history*-verzamelaar en adviseur in erfgoed. Dat ben ik. En eens, niet zo lang geleden, betrapte ik mezelf op een merkwaardig advies aan een klant:

De klant was een grondeigenaar met affiniteit voor erfgoed en voerde het beheer over een terrein waarin werkzaamheden waren voorzien. Het terrein kende enige archeologische verwachting voor middeleeuwen en bronstijd¹, maar voor ingrepen onder de 5000 vierkante meter golden geen archeologische verplichtingen. De klant wilde bestaande en deels historische paden uit de recente tijd op zijn perceel renoveren en vroeg mij wat hij het best kon doen. Mijn advies was om zeker even de check te maken bij de omgevingsdienst, maar ik gaf aan dat ik dat niet verwachtte dat een vergunning nodig was. "Volgens mij kunnen jullie gewoon uitvoeren."

"Maar" zei de klant "ik vind die paden juist zeer interessant want ze zijn gemaakt in de oorlog. Kan ik als we mijn plan gaan uitvoeren niet toch een archeoloog vragen een paar coupes te zetten en de opbouw van het wegdek voor me te tekenen? En als we iets vinden, dan wil ik die vondsten best apart houden." Ik trok wit weg: "Nee, in geen geval! Als je dat doet wordt het een archeologisch onderzoek en ben jij, zonder certificaat, strafbaar!"

Voor mij was dit een culminatie van alle gekheid op een stokje. De Erfgoedwet voorziet in de bescherming van archeologische sporen in de bodem. En dat is maar goed ook, want veel archeologische overblijfselen zijn kwetsbaar en zeldzaam. Maar op het moment dat, nadat een overheid heeft vastgesteld dat er geen formeel onderzoek nodig is omdat er geen (of te weinig) sprake is van wettelijk beschermd erfgoed, de burger *toch* gericht naar vondsten gaat graven, bijvoorbeeld vanuit een eigen (wens tot) verbinding met zijn of haar leefomgeving, dan is er in strikte zin sprake van een overtreding van de Erfgoedwet. Tenminste zo lees ik die, en daarin ben ik niet alleen.

Archeologen roepen bijna per definitie dat ze 'de burger willen betrekken'. Maar wanneer die burger vervolgens ook daadwerkelijk betrokken raakt, dan is het 'ho ho, pas op, dat kan zo maar niet!' De kwestie raakt aan een vraag die mij diep inspireert en waarin ik inmiddels zo'n 15 jaar schepje voor schepje dieper graaf: wat is nu eigenlijk erfgoed? Of beter gezegd, onder welke condities wordt iets tot erfgoed; waarop is dat gebaseerd; en door wie wordt dat gedaan? Zo'n vraag naar erfgoed is voor mij een vraag naar waarden in de samenleving. Ik ben daarmee van de constructivistische school, die stelt dat erfgoed niet intrinsiek bestaat, maar wordt gemaakt door wat je er mee doet.² Ik moet daarbij bekennen dat ik waarschijnlijk, ingegeven door mijn Katholieke, Brabantse wortels, lange

¹ Verwachting voor sporen van bronstijd tot en met middeleeuwen, inclusief verwachting dat deze verstoord zijn. Bij verstoring groter dan 5000 vierkante meter gold een advies voor karterend onderzoek. Gemeente in kwestie voerde geen beleid voor recentere sporen van na de middeleeuwen.

² Sterker, erfgoed wordt 'geperformed', iets is erfgoed wanneer en indien mensen erfgoedhandelingen rondom het erfgoed herhalen. Als die handelingen stoppen, bestaat het erfgoed dus ook niet meer.

tijd dacht dat het begrijpen van de wet het antwoord zou geven op de vraag wat erfgoed is. Iets met 'het geschreven woord'... Maar hoe langer ik graaf naar de betekenis van erfgoed op het kruispunt van archeologie met de monumentenzorg, hoe meer ik in verwarring raak. En hoe meer ik gesprekken voer met archeologen in de sector, hoe meer het er op lijkt dat ik niet de enige ben.

Het hierna gepresenteerde project is een gooi om die verwarring in kaart te brengen, en wel door een daad te stellen en dan te zien wat de reactie is, in de hoop een deel van die verwarring te ontzenuwen. Een provocatie om te laten zien dat de keizer geen kleren draagt.

Wat is nu eigenlijk het probleem?

"Participatie, participatie, participatie! Heb je dat woord wel eens drie keer snel proberen te zeggen? Het woord participatie is zelf helemaal niet participatief!" riep marjolijn uit tijdens het project 'Samen werken aan participatiemogelijkheden in de archeologie'. Het is de lange compromistitel voor een van de projecten die met subsidie van het Ministerie van OCW knelpunten onderzoekt ten aanzien van het 'Kaderverdrag van de Raad van Europa inzake de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving'.³ Dit verdrag, beter bekend als het Verdrag van Faro, werd in 2023 door staatssecretaris Gunay Uslu ondertekend voor Nederland, wat in januari door de Kamer werd bevestigd. 'Participatie' van gemeenschappen van burgers in erfgoed is de kern van het Verdrag van Faro.

Wat wordt er bedoeld met participatie? Nou, bepaald meer dan dat burgers ook een keertje mogen komen kijken op de open dag van een opgravingsproject. En ook meer dan een dag meegraven onder begeleiding.

Het Verdrag van Faro gaat over toegang, **toegang tot je eigen erfgoed**. 'Participatie' in de strekking van het kaderverdrag gaat dus niet alleen over deelnemen, maar ook over **deelhebben, over zeggenschap, regie, zelf bouwen aan sociaal kapitaal**.⁴ Maar wel met betrekking tot een breder erfgoedbegrip dan in de Erfgoedwet wordt gehanteerd.

En daarin lijkt het kaderverdrag te wringen met de archeologische regelgeving die is voortgekomen uit dat andere vakantieoord en die sinds de jaren 90 diep vervlochten is geraakt met de Erfgoedwet: het Verdrag van Malta. Dat verdrag beoogt het cultureel erfgoed in de bodem, in situ, beter te beschermen, zodat het beschikbaar blijft voor onderzoek door wetenschap en beleving door de samenleving. De huidige Erfgoedwet is er het product van, en voor de helderheid, met die logica ben ik het eens. Bescherming heeft zijn plek. Maar de wet lijkt ook iets anders te doen in haar uitwerking, iets dat veel verontrustender is, en niet in lijn met de wortels van de archeologische wetenschap die tot in de laatste kwart van de 20ste eeuw nog bol stond van de doe-het-zelvers. Zij geeft het mandaat voor onderzoek aan de professionals. Voor mij leest de wet daarom alsof ze

³ <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/documenten/publicaties/2021/01/01/verdrag-van-faro---nederlands>

⁴ Er bestaan meerdere definities van 'participatie'. Zie daarover o.a. de rapportage van Wim Burggraaff: "Bij burgerparticipatie kunnen burgers 'invloed uitoefenen op en controle delen over collectieve vraagstukken, beslissingen of diensten die hen aangaan'. Uit deze definitie is af te leiden dat er pas sprake is van burgerparticipatie wanneer er invloed en/of controle wordt overgedragen aan participanten" (Burggraaff 2021: 11)

burgers de gehele toegang tot archeologisch onderzoek probeert te ontzeggen. Dat gaat zo:

Eerst de basis. Het derde woord van artikel 5.1 van de Erfgoedwet⁵ dat de regelgeving rond archeologie beschrijft, is **'verboden'** en het vijfde woord is **'certificering'**. Meer hoeft je als burger niet te lezen om de indruk te krijgen dat de deur naar de archeologie voor jou in principe potdicht zit, ook al volgen er daarna nog uitzonderingen in het Besluit Erfgoedwet Archeologie (BEA).⁶ In de Erfgoedwet artikel 5.1 t/m 5.9 wordt de burger in het geheel niet genoemd. Die is geen factor. Of beter, dat is die wel, maar één waarvan de invloed gemitigeerd moest worden. Pas in artikel 5.10 van de wet komt in de burger in beeld, maar pas als de wetgever daarbij voorop stelt dat er in dat geval geen sprake kan zijn van archeologisch onderzoek.⁷ Ik lees dit alles als een levensgroot komend knelpunt voor de uitwerking van het verdrag van Faro en de bestaande archeologische regelgeving. Een 'komend knelpunt', want Faro-regelgeving bestaat immers nog niet.

Maar er is meer, en dat heeft alles te maken met de definitie van 'cultureel erfgoed'. In de Erfgoedwet artikel 1.1 worden archeologische vondsten gelijkgeschakeld met het begrip cultureel erfgoed.⁸ Dat gaat zo:

1. alle archeologische vondsten zijn in de wet deel van een archeologisch monument (zie Artikel 1.1. Begripsbepalingen)
2. een archeologisch monument is volgens de wet een "terrein dat deel uitmaakt van cultureel erfgoed" (ibidem)
3. vervolg is het volgens artikel 5.1 van de wet voor burgers verboden cultureel erfgoed op te graven waarbij 'de bodem wordt verstoord.' - het begrip 'verstoren' wordt niet toegelicht, maar aangezien elke schep in de bodem deze altijd anders achterlaat dan je hem aantroft, mogen burgers effectief dus in het geheel geen gravend archeologisch onderzoek uitvoeren, of in juridische termen 'opgraving doen'.

Voor mij gaat deze redenering voorbij aan minstens twee punten.

1. Ten eerste vindt er ook *archeologisch onderzoek* naar zaken die geen erfgoed zijn onder de wet. Dit is een academisch feit.⁹

⁵ De Erfgoedwet <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037521/2024-01-01>

⁶ Besluit Erfgoedwet Archeologie: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037866/2024-04-01>

⁷ Artikel 5.10 zegt: 'Degene die anders dan bij het verrichten van opgravingen een vondst doet waarvan hij weet dan wel redelijkerwijs moet vermoeden dat het een archeologische vondst betreft...' Dus, bij eerste vermelding van de burger in de Erfgoedwet, staat vast dat die vondst niet in opgraving kan zijn gedaan. Zie mijn voorbeeld uit Akte 1, het gaat om de intentie een vondst te willen doen.

⁸ Erfgoedwet artikel 1.1: '*cultureel erfgoed*: uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden' <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037521/2024-01-01> geraadpleegd 15-10-2024

⁹ Check enkele van de [bronnen onder deze link](#).

2. Ten tweede zijn er sporen en vondsten die weliswaar het erfgoed kunnen zijn van (groepen) burgers, maar die tegelijk geen erfgoed zijn in de praktijk van archeologische monumentenzorg (AMZ) en/of waarvan opgraving niet leidt tot versterking van archeologische sporen in de bodem die bescherming nodig hebben.

Er is eenvoudig een lijst op te maken van waar de praktijk in de AMZ illustreert dat deze stellingen kloppen. Er is een heleboel dat archeologen in de AMZ niet onderzoeken, maar dat wel als cultureel erfgoed zou kunnen doorgaan - waarbij het onder Faro niet van belang is of de (professionele) sector die opvatting deelt. Ook zijn er talrijke sites en vondsten bekend die wel worden opgegraven binnen de monumentenzorg, maar in de loop van het proces toch worden weggegooid, zoals 19^e eeuwse keramiek of bouw materiaal. In de meeste AMZ-onderzoeken wordt de bouwvoor aan de kant geschrapt voordat een archeoloog begint met het doen van waarnemingen, omdat die bodemlaag irrelevant is voor de vraagstelling van het onderzoek die samen met de bevoegde overheid is vastgesteld (zie verder bijlage 1). Toch mag de burger generiek niet opgraven in de bouwvoor onder de wet.

Maar - intrigerend - de Minister heeft in BEA artikel 5.2 metaaldetectie in de bouwvoor *wel* toegestaan. Dit is een zeer positief bedoelde pre-Faro aanpassing, waarmee het Rijk de metaaldetectorgemeenschap tegemoet wilde komen. Echter waarom het graven met een heel klein schepje, met detector in de hand tot 30 cm -Mv, geen verboden opgraving is, en het aanleggen van een vlak op 20 cm -Mv zonder detector wel, blijft onduidelijk.¹⁰

Tot slot is er nog een laatste, mij zeer vreemd overkomende snede in de regelgeving. In het BEA staat dat een gemeente na zorgvuldige weging mag besluiten een gebied vrij te geven (BEA Artikel 2.2). Er hoeft dan geen formeel onderzoek meer plaats te vinden en dan mag de burger daar *wel* opgraven. Dit is voor burgers de belangrijkste juridische uitzondering van het opgravingsverbod en het memorie van toelichting geeft aan dat amateurarcheologen (vrijwilligers in de archeologie) van oudsher een belangrijke rol in het stelsel voor het behoud van en de kennis over archeologie spelen en het niet wenselijk is dat ze die rol verliezen. Echter, als de gemeente een gebied vrijgeeft, dan mag de burger alleen in verenigingsverband opgraven en alleen mits - en nou komtie - die vereniging 'archeologisch behoud' - statutair heeft verankerd.¹¹

Dus, zelfs als de overheid heeft aangegeven dat een terrein voor haar *is afgeschreven voor wetenschappelijk onderzoek en de archeologie niet behoudenswaardig*, dan nog wordt de burger verplicht naar behoud in termen van de AMZ te streven. De burger die wil graven moet dus in alle gevallen, zelfs in denken, trouw zijn aan de orthodoxie van de sector. En mocht je wat vinden op het afgeschreven terrein, dan zijn vondsten *alsnog* eigendom van de provincie, die vervolgens *alsnog* voorwaarden stelt voor conservering, met bijbehorende kostenplaatjes waar een amateurproject met gemak failliet op kan gaan.

¹⁰ De Nota van Toelichting op het BEA geeft geen inhoudelijk argument waarom metaaldetectie anders is dan het aanleggen van een vlak in de bouwvoor, maar geeft enkel een maatschappelijk argument. Ook in het BEA is metaaldetectie dus in strikte zin 'opgraving'.

<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2016-155.html#d16e913>

¹¹ Besluit Erfgoedwet Archeologie, artikel 2.3 lid 1 <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037866/2024-04-01> geraadpleegd 15-10-2024

Wat is nu de kern? Als Faro beoogt dat overheden zich moeten inspannen om mensen toegang te laten krijgen tot, en eigenaarschap te laten uitoefenen van hun eigen erfgoed, al of niet in hun eigen leefomgeving, dan betekent dit ook dat die mensen recht hebben op een eigen zienswijze over hoe dit erfgoed te benaderen en toegang te verschaffen tot dat erfgoed. Al deze zaken moeten straks hand in hand gaan. Uiteraard toegang binnen de grenzen van de wet, maar daarvoor moet de wet dan ruimte bieden. Cultureel erfgoed moet en kan volgens het kaderverdrag daarom alleen bestaan vanuit een diversiteits-beginsel, waarin meerdere soorten erfgoed, en waarde-systemen, naast elkaar kunnen bestaan.

Als Faro beoogt dat overheden zich moeten inspannen om mensen binnen de wet toegang te laten krijgen tot, en eigenaarschap te laten uitoefenen van hun eigen erfgoed, dan betekent dit ook dat die mensen recht hebben op een eigen zienswijze over hoe zich tot dit erfgoed toegang te verschaffen.

“Er is ruimte zat”

Maar nu komt de paradox. In afgelopen jaren heb ik menig gesprek gevoerd met beleidsambtenaren en vele anderen in de archeologische sector. De indruk die ik daaruit krijg is dat het knellen van de regelgeving vaak niet zo wordt ervaren door de professionals. “Er is genoeg ruimte voor participatie onder de huidige archeologische regelgeving”, wordt dan gesteld, maar bij doorvragen blijkt dat die regelgeving en ruimte door alle partijen op een andere manier wordt uitgelegd. Zo gebeurde het dat in project Wyldemerck een gemeente toestemming gaf voor het zelfstandig opgraven door burgers, maar ik na afloop vanuit provincie en rijk de boodschap kreeg dat dit nooit zo had mogen gebeuren. De regelgeving is dus open voor meerdere uitleg en de overheden verweten elkaar de wet niet te kennen. Verwarring alom en mijn advies aan klanten en medeburgers wordt ondertussen steeds cynischer: blij alsjeblieft weg van archeologie, want je komt in de problemen, gegarandeerd. Als je maar lang genoeg doorvraagt bij instanties of professionals, ga je met een bocht uiteindelijk ergens aanlopen tegen certificeringsplicht, arboregels, of de verplichting hoge kosten te maken voor deponering.

Kan de archeologische sector zelf nog reflecteren op hoe dit uitpakt? Oprecht, het is een prachtig, inhoudelijk gedreven sector, maar dit heeft ook een keerzijde: ze kijkt vooral naar binnen. Ik heb al zoveel mensen deze observatie horen maken, dat ik het inmiddels wel aandurf haar te poneren als een feit. De gemeenschap vindt haar samenhang in eensgezindheid over uitgangspunten die specifiek zijn voor de archeologische monumentenzorg, zoals behoud in situ, academische kenniswinst en een verantwoordelijkheidsgevoel voor een bodemarchief, omdat leken dat niet op waarde kunnen schatten. Met de zwaarst opgetuigde regelgeving van de Nederlandse monumentenzorg in de achterzak, hoeft de archeoloog daarom ook nog maar zelden echt in discussie. “Dit is gewoon de wet. Ik zie niet waarom het anders zou moeten.”, zei een beleidsmedewerker van een provincie onlangs nog toen ik vroeg om een visie op de toekomst.

Proeftuin Arboretumlaan 1a

Het project Arboretumlaan 1a ontworpen als mijn bijdrage aan een bredere verkenning van de overheid en de sector op zichzelf te laten reflecteren.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed begon in 2023 te werken aan de Faro Uitvoeringsagenda Deel II.¹² Dit doet ze samen met het brede erfgoedveld van onder andere erfgoedinstellingen, overheden, opleidingen, vrijwilligers en erfgoedgemeenschappen. Een van de projecten die kon starten, was het al genoemde project "Samen werken aan participatiemogelijkheden in de archeologie", dat ik voor het gemak afkort tot Project Sawerkaparinda. Hierin verzamelden zich aandeelhouders uit de hele sector, waaronder mensen van de RCE, vertegenwoordigers van gemeenten, provincies en ministerie, de initiatiefnemers van project Wyldemerck, AWN, het project CARE en een onderzoeker van Hogeschool Saxion. Vanuit deze brede coalitie werd een projectvoorstel ingediend en gehonoreerd, met de AWN als penvoerder. De opzet van het project was dat alle partijen een eigen, onafhankelijk onderzoek zouden uitvoeren naar kansen en knelpunten voor Faro in wat we 'proeftuinen' noemden om daar uiteindelijk in 2025 samen over te rapporteren. Het project Arboretumlaan 1a dat ik hier presenteer is een van die proeftuinen, waarover me meer gaan lezen in de volgende Akte.

NOOT: In deze rapportage verwijs ik met regelmaat naar het project Wyldemerck. Dat komt omdat het project Wyldemerck van marjolijn kok en mijzelf een belangrijke inspiratiebron en vergelijksmateriaal was voor de proeftuin Arboretumlaan 1a. Het Project Wyldemerck was een samenwerkingsproject waarin de Molukse moslimgemeenschap, geboren en getogen in het woonoord Wyldemerck (Friesland), zelf in 2021 en 2022 vorm gaf aan hun eigen archeologisch onderzoek. Dit project won in 2022 de Grote Prijs der Nederlandse Publieksarcheologie. Meer hierover is te lezen op www.molukserfgoed.com.

¹² Zie <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro>

Akte 2 – De Uitdaging

“Er is voldoende ruimte in de wet voor burgers om archeologisch onderzoek te doen.”

“Er is voldoende ruimte in de wet voor burgers om archeologisch onderzoek te doen.”
Laten we deze stelling eens als uitgangspunt nemen en kijken wat er gebeurt als we de praktijk toetsen, die ruimte uitdagen, op de proef stellen. Want eerlijk gezegd is mijn idee dat die ruimte er helemaal *niet* is, dat de regelgeving die ruimte op zijn best veel ernstiger beperkt dan archeologen denken. Met een praktisch experiment wilde ik toetsen of het klopt dat de werking van het bestel tot dusverre de burgers hun archeologisch deelname ontzegt. Het middel:

- ik zou proberen op legale wijze de regels te overtreden, dan wel op een illegale manier iets legals te doen...het is maar net hoe je het bekijkt.
- en het bestel mocht reageren: mag het nou wel, of mag het nou niet?
- en ondertussen wilde ik wel kwalitatief goed onderzoek opleveren.

Dat was de uitdaging. Een experiment om te wrikken aan de ruimte in het archeologisch bestel, een (bescheiden) bres te slaan in het harde ‘Nee’ dat de regelgeving voor de burger heeft opgetuigd. Een interventie die de scherpe putrand wilde opzoeken, maar met het goede voor ogen.¹³

En dus trok een contemporain archeoloog in Akte 2 de wereld in. En dat was ik. Ik zocht een plek in mijn eigen leefomgeving die voor mij relevant was om te onderzoeken, waarover ik vragen had en waarvan van ik wist dat ik eenvoudig toestemming kon krijgen voor betreding. De keus viel op de speelplaats van een school op Arboretumlaan 1a, bij mij om de hoek in Wageningen. Rond die plek ontwierp ik een onderzoek dat ik zo omschreef: :

“Het onderzoek had ten doel archeologische vondsten te doen, sporen te documenteren, te genieten van dat proces, de eigen nieuwsgierigheid te volgen, te praten met omwonenden, gecaterd te worden door vrienden, tegengas te geven aan eenieder die er de meerwaarde niet van zou inzien en meer te weten te komen over de biografie en betekenis van de plek. Dit laatste was ook de vraagstelling van het onderzoek: wat zeggen de vondsten over de biografie van de plek en over gelijksoortige plaatsen elders?”

Schuren met de regels...

Meer let wel, de metavraag achter dit onderzoek ging over de ‘ruimte’ in de wet, dus om het project afdoende te laten schuren met de regelgeving, heb ik:

¹³ Ik vind het belangrijk in een voetnoot te benoemen dat ik dit experiment alleen kon uitvoeren vanuit mijn basisvertrouwen dat het democratisch bestel in Nederland functioneert en dat het ambtelijk apparaat daarbinnen in principe streeft naar het goede. Ik geloof ook echt dat dit in de erfgoedsector ook (nog) zo is, maar zaken als de Toeslagenaffaire laten wel zien dat dit niet altijd meer vanzelfsprekend is. En breder in Europa ook niet. Ik sprak een Turkse archeologe die aangaf dat in haar land een experiment dat de strijd aangaat met de heersende erfgoedopvatting direct tot een reactie van de overheid zou leiden met mogelijk grote persoonlijke consequenties, zoals het verlies van carrièrekansen of zelfs juridische vervolging.

- een locatie uitgekozen met een hoge archeologische verwachting op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Wageningen, met een hoge verwachting op het aantreffen van sporen van steentijd tot heden, en met een hoge onderzoeksverplichting op de archeologische beleidskaart,
- en daarin een proefput gegraven van 1 bij 1 meter oppervlak en bijna 1 meter diep, zodat het vlak ruim onder de 30 cm -Mv vrijstellingsgrens viel; en deze put vervolgens volledig archeologisch geregistreerd,
- me ervan vergewist niet te beschikken over een certificaat of actorregistratie als (veld)archeoloog, of een van de andere certificaten,
- noch gewerkt onder de certificering van een archeologisch opgravingsbedrijf of de ontheffing van een universiteit,
- noch onder de vlag van een vereniging met een statutair bekrachtigde archeologische doelstelling,
- geen PvEs, PvAs of andere instrumenten voor formele kwaliteitsbewaking gebruikt.

Daarentegen heb ik wel

- voor aanvang van het onderzoek de gemeente Wageningen - eigenaar van het perceel en tevens bevoegd gezag archeologie - per e-mail globaal geïnformeerd over het plan,
- de gebruikers van de school toestemming gevraagd voor betreding,
- er naar gestreefd zo exact mogelijk de werkwijze zoals gebruikelijk in professioneel onderzoek te volgen, op de manier zoals ik die ook bij een archeologisch adviesbureau heb leren uitvoeren, volgens de KNA,
- en er voor gezorgd dat iedereen die me - anoniem - heeft geholpen een leuke dag had maar niemand met naam vermeld in het rapport om hun privacy te waarborgen (zie onder voor verdere toelichting).

Waar zit hem dan de crux?

Nou, de opgraving vond plaats in de zandbak van een kleuterschool.

Figuur 1 "De crux? Nou, de opgraving vond plaats in de zandbak van een kleuterschool."

Hoewel dat lichtzinnig kan overkomen – en dat is ook bewust, want wie zijn archeologen om burgers lichtzinnigheid te verbieden? – heb ik over deze keuzes meer dan een half jaar nagedacht. Ik wilde een interventie plegen die voor de wet, voor het oog van de professional, alsook van de burger onomstotelijk een archeologisch onderzoek is, op een wijze waar geen speld was tussen te krijgen, en zien of het toch, binnen de grenzen van de wet, mogelijk is zelf gravend onderzoek te doen.

Erfgoed impliceert gemeenschap

Daarbij vraagt een aspect extra toelichting. Voor een verkenning naar ruimte voor Faro is het van belang of het hier om (potentieel) erfgoed van een *gemeenschap* betreft. Het verdrag richt zich immers op de toegang voor erfgoedgemeenschappen, niet op het mogelijk maken van solistische toegang tot alles wat een individu voor zijn eigen vitrinekastje maar interessant kan vinden. En ik heb het onderzoek Arboretumlaan wel hoofdzakelijk solistisch uitgevoerd.

Dit solisme was hier een praktische consequentie van de aanpak, want als het project inderdaad zou leiden tot een scherpe reactie, dan wilde ik daar geen anderen in meeslepen. In de keuze van onderwerp heb ik meegewogen dat een schoolplein ook *werkelijk interessant kan zijn voor een lokale erfgoedgemeenschap*, bestaande uit alle Wageningers die tot deze school vanuit hun historie een relatie hebben. Met ander woorden, eigenlijk wil je dit onderzoek in gezamenlijkheid uitvoeren, en ik ben er van overtuigd dat er daarvoor in mijn leefomgeving ook geïnteresseerden te vinden zouden zijn. Onderzoek naar *je roots* in je oude schoolomgeving, met anderen, is dus wel degelijk denkbaar op dezelfde wijze als dat Molukkers zeer geïnteresseerd bleken om onderzoek te doen naar hun voormalige woonoord in het project Wyldemerck.¹⁴ Daarom vond ik de aanpak valide voor een knelpuntenverkenning Faro.

Om te toetsen hoe groot de ruimte in de wet is, is het vervolgens een vereiste te beschikken over een respons van het systeem. En dus gaf ik mezelf na afloop van het graafwerk aan bij de Erfgoedinspectie, om vast te stellen of ik daadwerkelijk een misdrijf had begaan.

Kom maar op, ik was reuze benieuwd: zou een opgraving van cultureel erfgoed in een zandbak leiden tot veroordeling voor overtreding van het opgravingsverbod artikel 5.1?

We gaan het zien in de volgende akte.

¹⁴ Project Wyldemerck, zie <https://molukserfgoed.com/>

Ondertussen in de foyer

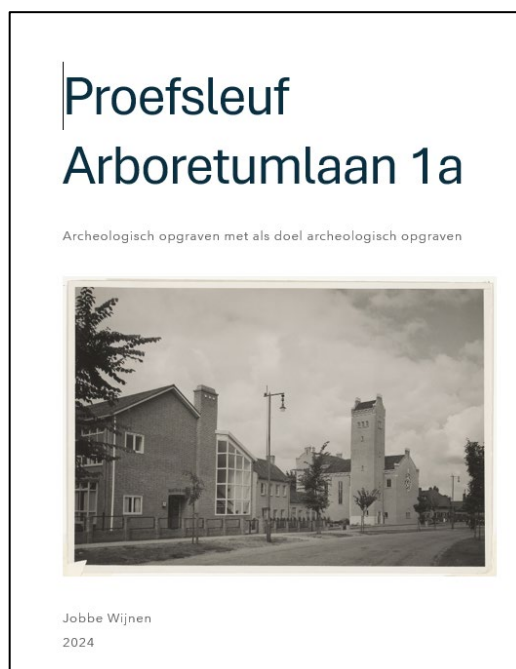
Maar niet zonder eerst - in de pauze - iets te vertellen over het onderzoek zelf.

De resultaten van het onderzoek Arboretumlaan 1a zijn verwerkt in een concept-rapportage, die ik samen met een oplegbrief met vragen heb gestuurd naar de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed (Zie Akte 3). Aanvankelijk was het idee deze rapportage alleen voor dat doel te gebruiken en verder alleen als bijlage toe te voegen aan deze eindrapportage. Ik heb die koers gewijzigd, omdat een uitgebreide beschrijving van methode en resultaten mijn punt onderstrepen dat er hier sprake was van een *volwaardig archeologisch onderzoek* en dat er daarbij *cultureel erfgoed is opgegraven*. Daarom geef ik in dit hoofdstuk, terwijl u geniet van een drankje, de rapportage van het onderzoek vrijwel integraal weer, exclusief de inleiding en de conclusies.

Het onderzoeksgebied Beatrixschool

Het onderzoeksgebied betrof het schoolplein op het perceel van Vrije School 'De Zwanenridder' aan de Arboretumlaan 1a in Wageningen. In een eerdere gebruiksfase was hier de Beatrixschool gevestigd (Figuur 3 en Figuur 4).

Het onderzoeksgebied ligt op de oostelijke stuwwal van de Gelderse Vallei, die gevormd is in de voorlaatste ijstijd, het Saalien. Op de cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente Wageningen is aangegeven dat het perceel oorspronkelijk binnen de grenzen van het landgoed 'Arboretum de Dreijen' viel, dat één van de tuinen was van de voormalige Landbouw Hoogeschool (thans Wageningen Universiteit).¹⁵ Het gebied kent een hoge archeologische verwachting (Vrijstellingsgrenzen: 250m² én 30cm -Mv). Helaas was de onderlegger van de archeologische beleidskaart niet online beschikbaar voor gewone Wageningers, maar gegeven de locatie op de stuwwal zal het hier gaan om een archeologische verwachting van steentijd tot en met heden.

Figuur 2 Voorpagina van de conceptrapportage van augustus 2024

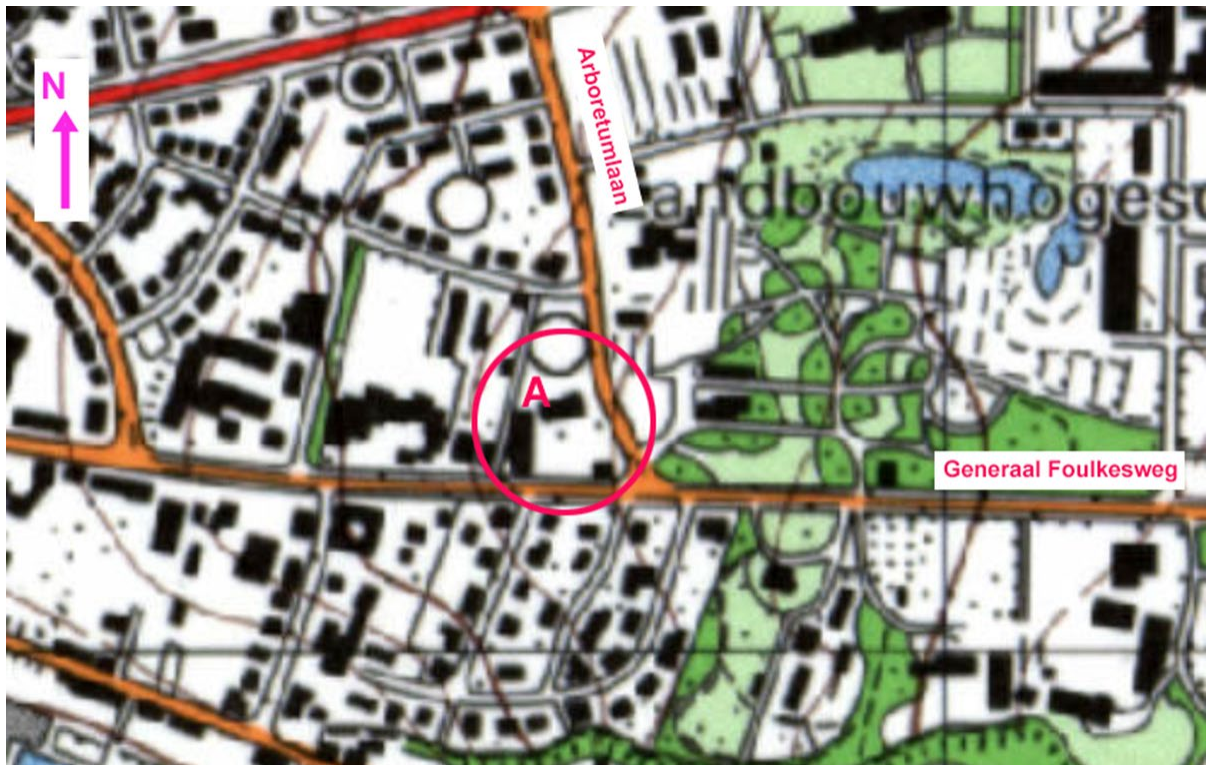
¹⁵ Zie de [Cultuurhistorische Waardenkaart van Wageningen](#).

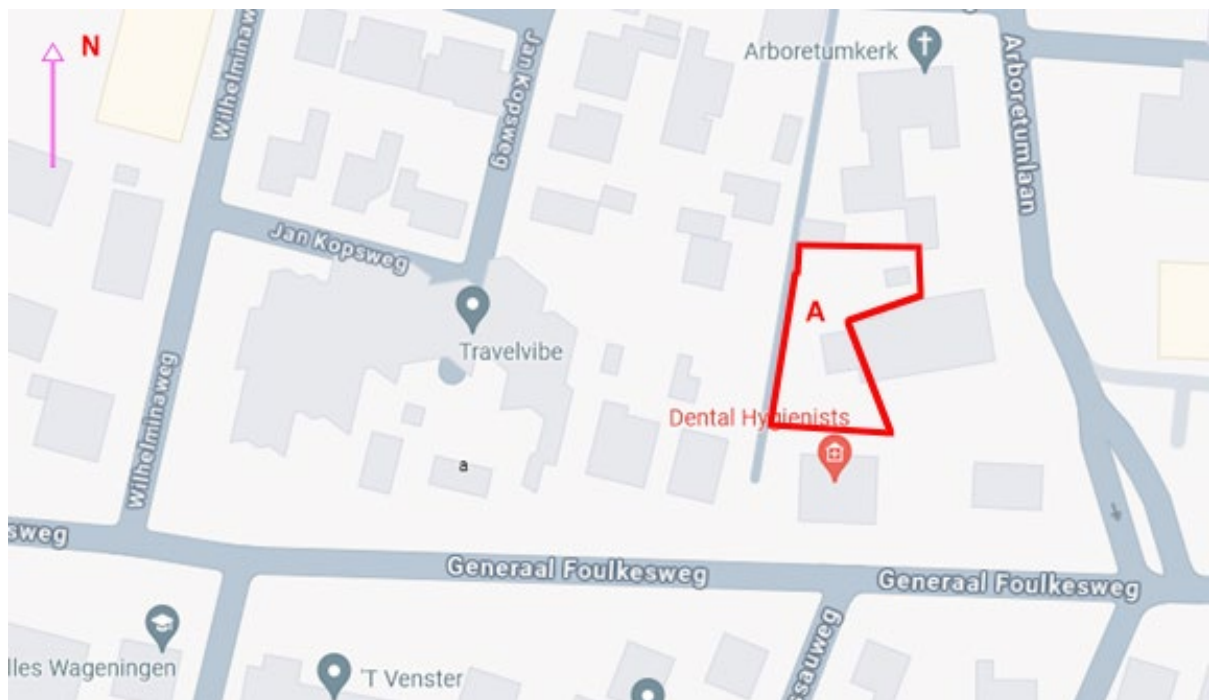
Figuur 3 Beatrixschool aan de Arboretumlaan circa 1960. (Collectie gemeentearchief GA.3102 beeldbankwageningen.nl; fotograaf Jos-Pe, Arnhem)

In de 19de eeuw lag de locatie nog (ver) buiten de stad in agrarisch gebied dat mogelijk onder andere gebruikt werd voor tabaksteelt. In 1829 werd vlak naast deze plek, ter hoogte van het huidige Jan Kopsweg, de eerste Algemene Begraafplaats van Wageningen ingericht. De begraafplaats werd in 1940 gesloten, vervolgens in de jaren 70 geruimd en in 1981 kwam op deze plek de bibliotheek van de Landbouw Hogeschool: het Jan Kopshuis.¹⁶ Hoewel dat architectonisch bijzondere gebouw in 2011 alweer werd gesloopt, is de contour er van in 2024 nog steeds te zien op Google Maps (Figuur 5).

¹⁶ René ten Dam, 2020. De dood in beeld - Wageningen (klik op [de link](#)).

Figuur 4 Onderzoeklocatie aan de Arboretumlaan 1 te Wageningen op de topografische kaart van 1989 (Kadaster). De proefsleuf bevond zich ongeveer ter hoogte van de letter A.

Figuur 5 Het onderzoeksgebied (rode omlijning) ten zuiden van de Arboretumkerk. De proefsleuf is aangelegd globaal ter hoogte van de letter A. Links op de afbeelding is in de knie van de Jan Kopsweg opvallend genoeg nog de contour zichtbaar van het Jan Kopshuis (universiteitsbibliotheek), terwijl deze al in 2011 is afgebroken. (Bron: Google Maps, geraadpleegd 20-6-2024)

De Beatrixschool

Eind 19de eeuw werd het onderzoekgebied deel van het terrein van Arboretum de Dreijen van de Rijkslandbouwschool (vanaf 1918 de Rijks Landbouw Hoogeschool). Grenzend aan het onderzoeksgebied ligt op de hoek van de Arboretumlaan met de Bergweg (Rijksstraatweg) de 19de eeuwse (?), statige dubbele Villa Montagne, waarvan in het bestek van dit onderzoek helaas niet gevonden werd wanneer deze is gebouwd. Na de oorlog werd de Bergweg hernoemd naar Generaal Foulkes en rond 1950 werd de hoek van deze straat met de Arboretumlaan verder ingericht. Een kerk en school werden gebouwd op Arboretumlaan nummer 1 en 3. Op een foto in het gemeentearchief uit 1949 is de school nog niet aanwezig (GA3120) echter op een foto van 1950 wel (GA3102: zie Figuur 3).

Volgens goed gebruik kort na de oorlog kreeg de school de naam van een van de prinsessen van Oranje: de Beatrixschool. De naam werd boven de hoofdingang aangebracht. Volgens een overzicht van de Historische Vereniging Oud Wageningen¹⁷ werd in 1960 een gymnastieklokaal bij de school geopend. Mogelijk is dit het gebouw dat op de topografische kaart van 1989 nog aangegeven is net ten zuidwesten van de school (Figuur 4).

Voorafgaand aan het bureauonderzoek had ik de gedachte: "De geschiedenis van Beatrixschool, die zoeken we wel even op..." om er vervolgens achter te komen dat over historisch onderzoek naar de ontwikkeling van het 20^e-eeuwse onderwijs in Wageningen nauwelijks iets te vinden is. Het boek *Geschiedenis van Wageningen* (red. Gast, Kernkamp, Klep 2013) vermeldt alleen de 17de eeuwse Latijnse school aan de Heerenstraat, daarna de 19de eeuwse Hogere Burgerschool en gaat daarna alleen nog verder over de Rijks Landbouwschool. Uit foto's bij het gemeentearchief blijkt dat er elders in de stad ook nog een kleuterschool was met de naam Prinses Beatrix, maar dit is een ander gebouw en het vraagt aanvullend onderzoek om te achterhalen waar deze locatie zich bevond (Gemeentearchief Wageningen, foto GA.DVD33-0366). Uit het beknopte bureauonderzoek wordt zeer duidelijk dat er op het vlak van onderzoek naar Wageningse scholen nog werk te verrichten is.

Het schoolplein

Het veldonderzoek van voorliggende rapportage richtte zich op het schoolplein aan de achterzijde van de Beatrixschool. Over de inrichting van dit plein zijn weinig historische bronnen gevonden. In de beeldbank van het gemeentearchief bevinden zich überhaupt weinig foto's van de school, maar op een oblique geschoten luchtfoto uit 1953 is te zien dat het schoolplein zich vooral aan de achterzijde van het gebouw bevond en vermoedelijk op dat moment geheel betegeld was (Gemeentearchief Wageningen [GA.0094](#)).

Een Wageningse tijdgetuige die in de jaren 60 op de school zat en voor dit onderzoek wat informatie verschaftte, kon zich de inrichting van het schoolplein niet herinneren en ook niet of er bijvoorbeeld een zandbak was, of klimtoestellen. Wel merkte hij op: "De Beatrixschool was een Christelijke kutschool en het afvalputje van de stad. Daar kwam al het tuig terecht dat verder nergens terecht kon." (anonieme bron 2024, naam bekend bij

¹⁷ <https://www.oudwageningen.nl/wp-content/uploads/2018/01/Wageningen-in-jaartallen-Map4def.pdf>

de auteur). Deze bron had nogal een uitgesproken mening en was verder helaas niet zo spraakzaam.

Op het moment van onderzoek was de Beatrixschool echter al lang gesloten. Het perceel en het daarop gelegen pand was tot en met 2024 in gebruik bij de Vrije School 'De Zwanenridder'. Deze school is ideologisch gegrondvest op de Antroposofie van Rudolf Steiner en was hier vanaf 1996 gehuisvest.¹⁸ Kort na het archeologisch onderzoek verhuisde de Vrije School en kwam het gebouw leeg te staan.

Methode

Na het uitvoeren van een beknopt bureauonderzoek (zie hierboven) is op locatie door middel van een veldinspectie gekeken wat de beste plek was voor gravend onderzoek. Achteraf bezien gaf de veldinspectie al voldoende aanleiding te starten met een veel uitgebreider opgetuigde registratie van aan het oppervlak zichtbare kenmerken en was het logisch geweest een veldtekening te maken van het hele onderzoeksgebied. Echter, gedreven door de idee dat 'graven uiteindelijk het leukst is' lag de focus op van het veldwerk op de proefsleuf en registratie daarvan. Er is vooral gekeken naar een plek waar graven het makkelijkst uitvoerbaar was.

Proefsleuf

Als snel werd een locatie gevonden op het schoolplein waar graven mogelijk was. Op deze plek was een archeologisch spoor aan oppervlak zichtbaar, dat vervolgens door middel van een proefsleuf van 1x1 m verder is onderzocht. De proefsleuf - in dit geval vergelijkbaar met een coupe in het spoor - is zoveel als mogelijk laagsgewijs ontgraven en gedocumenteerd door het maken van profiel- en vlakfoto's. Uiteindelijk is maar één vlak aangelegd.

Met een drone is ook een vlakfoto van dit vlak genomen. Op het oog en met hulp van een metaaldetector zijn vondsten uit het grondspoor en de directe omgeving geborgen.

Tijdens het onderzoek is gebruik gemaakt van een aantal middelen op de manier zoals die ook in de AMZ worden gebruikt:

- Een oranje hesje, dat ten doel had deskundigheid te communiceren;
- Een helm die, zo lang er geen journalisten, bevoegd gezag (op flatjes, dan wel veel te grote smetteloze gele veiligheidslaarzen), of inspectie aanwezig was, op de rand van de put lag;
- Een gerepareerd meetlint uit de afvalbak van RAAP BV dat alle maten 7 mm korter weergeeft dan de werkelijkheid;
- Een bats waarvan senior archeoloog I. Schute in 2010 al zei dat er echt niet mee te schaven valt, maar er was helaas geen andere beschikbaar (Figuur 6).
- Diverse video en fotocamera's, waaronder een drone.

¹⁸ Zie <https://wikiwageningen.nl/vrije-school-de-zwanenridder/>

Figuur 6 Materialen liggen klaar voor de opgraving.

In aanvulling op formeel archeologisch onderzoek (AMZ) was tijdens het onderzoek het boek *Object Oriented Ontology* van Graham Harman aanwezig als deel van het veldmateriaal. Verder was helaas geen nauwkeurige GPS aanwezig en is de exacte locatie van de proefsleuf achteraf geschat op basis van het AHN (www.ahn.nl).

Eveneens in afwijking van formeel AMZ onderzoek waren in huidig onderzoek alle batterijen van de gebruikte apparatuur voorafgaand aan het onderzoek wel opgeladen.

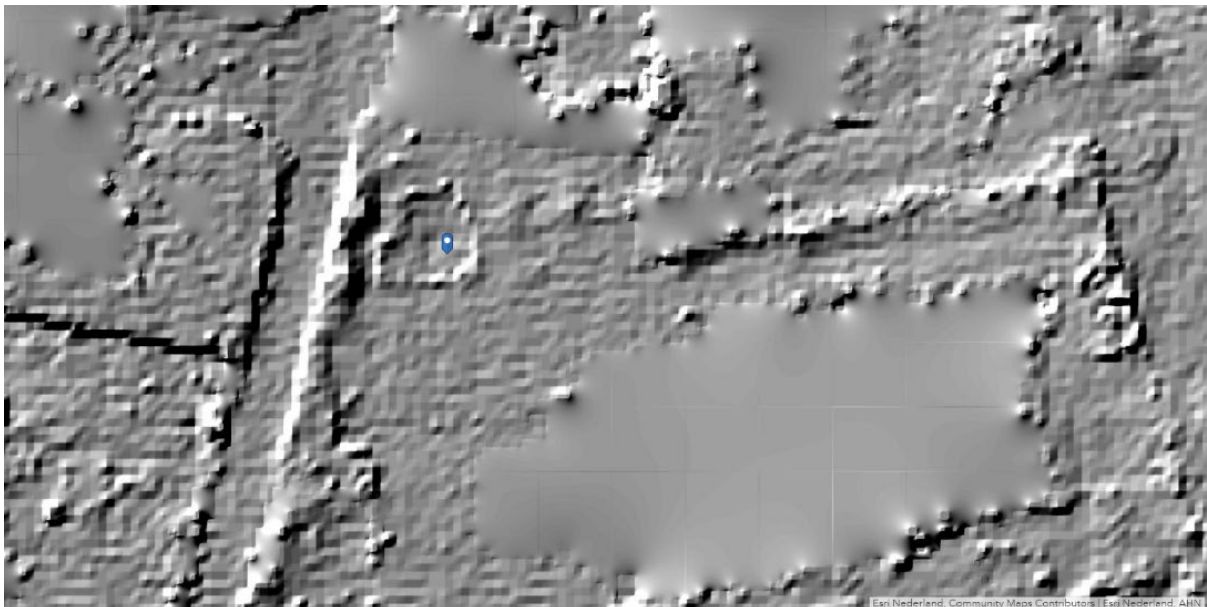
Voor het overige is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de richtlijnen uit de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 2.0).

Resultaten

Dit hoofdstuk beschrijft de resultaten van het onderzoek. Figuur 7 is een afbeelding van het onderzoeksgebied van Google Earth. Figuur 8 hetzelfde beeld van de ANN Hillshade hoogtekaart.

Figuur 7 School en schoolplein in Google Earth (Geraadpleegd 26-06-2024).

Figuur 8 AHN3 DTM Hillshade van de onderzoekslocatie met daarin spoor 2 en de locatie proefsleuf gemarkeerd. (Bron AHN.nl)

Sporen

Op de plek en in de omgeving van de proefsleuf zijn verschillende sporen waargenomen.

Spoor 1: klassieke bestrating met 30x30 tegels

Op de locatie van onderzoek lag straatwerk bestaande vierkante betonnen tegels van 30 x 30 cm, op de meeste plaatsen in halfsteensverband gelegd op een maaiveld hoogte van ongeveer 24,17 m NAP (Figuur 9). Op enkele plaatsen was sprake van schade aan het straatwerk en lagen een paar tegels los. Hiermee kon worden vastgesteld dat het hier gaat om klassieke 4,5 cm dikke tegels à 9,5 kilo. Twee tegels zijn verzameld als vondst (V4). Vlak bij spoor 2 en de proefsleuf lag ook een vlak van afwisselend donkergrijze, rode en lichtgrijze 30x30 tegels in tegelverband, als ware het een driekleurig schaakbord.

Figuur 9 Spoor 1 - Straatwerk van het cirkelvormige plein, bestaande uit 30x30 tegels à 9,5 kilo. Foto genomen in grofweg zuidelijke richting.

Figuur 10 Spoor 1, detail. Bioturbatie zichtbaar in de rechter bovenhoek.

Het type stoeptegels 30x30 is na de Eerste Wereldoorlog de gangbare trottoir-bestrating van Nederland geworden. Op foto's uit de Eerste Wereldoorlog in Nederland is de tegel niet waargenomen.¹⁹ Het Vademecum van Historische Bouwmaterialen geeft een catalogusvermelding van deze tegel in 1925 (Bot 2009: pagina 561), maar mogelijk is het ontwerp nog net iets ouder. Beton werd als bouw materiaal pas eind 19de eeuw herontdekt.

Hoewel een vernieuwing, of opnieuw leggen van bestaande tegels, niet uit te sluiten is, is het aannemelijk dat een deel van de grijze tegels in spoor 1 onderdeel zijn van de oorspronkelijke in situ inrichting van het schoolplein uit 1950 en dat alle kinderen, ouders en leerkrachten die op dit plein speelde er hun voetstappen hebben achtergelaten.

Aan de noordzijde van het onderzoeksgebied was daarnaast een soort bloemperk aanwezig, dat opgebouwd was uit slim gestapelde 30x30 tegels. Vermoedelijk heeft de Vrije School een deel van het historische tegelwerk uit 1950 gewipt en de tegels op deze wijze hergebruikt (Figuur 11).

Figuur 11 Hergebruik van stoeptegels.

Spoornummer 2: betonnen omranding

Binnen spoor 1 is een bouwwerk waargenomen van ongeveer 6 x 6 meter in oppervlak, bestaande uit een opstaande betonnen rand die ongeveer 30 cm boven het maaiveld / dan wel spoor 1 uitstak en aan de bovenzijde was afgeplat tot een rand, dan wel een horizontaal vlak van 27 cm breed. Het spoor had als oppervlak globaal de vorm van een L, dan wel een vierkant waar in de noordwestelijke hoekpunt een hoek uit was genomen (Figuur 12 en Figuur 13). De rand steekt niet loodrecht verticaal omhoog uit de grond, maar loopt iets schuin naar buiten gezien vanuit het hart van het spoor, waardoor het bouwwerk te beschrijven is als een soort kuip. Daarbinnen was een primaire vulling aanwezig van matig grof zand (Figuur 12). Vermoedelijk betreft het hier een zandbak.

¹⁹ Steekproef in 'Het Geheugen' Delpher.

Figuur 12 Spoor 2 een betonnen bak met zand, vermoedelijk een zandbak.

Figuur 13 Overzicht van spoor 2, met daarin de proefput, annex coupe.

Bij aantreffen was spoor 2 - na dezen 'de zandbak' - afgedekt met een relatief fijnmazig net, geweven van 8 mm dik zwart polypropyleen touw. Dit net kon afgezien van de foto in Figuur 12 niet verder in situ worden gedocumenteerd, omdat voor aanvang werkzaamheden omstreeks 11 uur een aantal kinderen uit de naastgelegen Arboretumkerk kwam gerend en het net verwijderden (Figuur 14). Bij navraag bij de begeleidende volwassenen bleek zich in de vulling van het spoor een schat te bevinden, die terstond door de kinderen werd opgegraven en meegenomen nog voor ik als archeoloog kon vragen waar ze uit bestond. Een begeleider gaf wel nog aan dat dit plan de vorige avond al was voorbereid. Daarna verliet het gezelschap het onderzoeksgebied

weer.

Figuur 14 Een gezelschap betreedt het onderzoeksgebied en verwijderd het PE net.

De proefsleuf is vervolgens aangelegd in spoor 1, direct tegen de betonnen rand en besloeg een oppervlak van 1 x 1 meter. Op het diepste punt was de sleuf **80 cm -Mv diep**. Aangezien de sleuf werd aangelegd in een aan het maaiveld zichtbaar spoor, kan de sleuf ook gezien worden als een gedeeltelijke coupe van spoor 1.

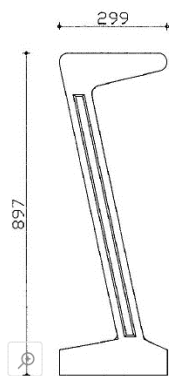
De centrumcoördinaat van de proefsleuf in RD is (grofweg) weergegeven in Tabel 1 :

Tabel 1 Centrumcoördinaat van de proefput in RD.

X	Y	Z
174.727,24	442.168,20	24,05 m NAP

De maaiveldhoogte fluctueerde sterk in het vlak van de sleuf (spoornummer 2), maar werd met AHN vastgesteld op gemiddeld ongeveer 24,05 m NAP (Figuur 8).

De zandbak bestond uit prefab (vooraf elders gefabriceerde) elementen van 60 cm lengte, 10 cm dikte en in 3 verschillende typen: rechte stukken, binnenhoeken en buitenhoeken van 90° graden. Hiermee kon door de klant waarschijnlijk naar wens een zandbak worden samengesteld van elke gewenste grootte en vorm. Onderzoek liet zien dat vergelijkbare elementen nog steeds worden verkocht, onder andere door het bedrijf Benoton (Figuur 15). Op de plek van de proefsleuf was de zandbak vrijwel tot aan de onderzijde van de bovenrand gevuld met zand. In profiel 104 is te zien dat de prefab rand tot ongeveer 65 cm -Mv naar beneden en schuin naar binnen doorloopt. Op deze diepte werd het graafwerk gestuit door een in grof afgesmeerde bodem van beton of specie die naar het midden van het spoor nog verdiept. Uiterst rechts in profiel 104 is lag de bodem ongeveer 80 cm -Mv en daarmee ongeveer 40 cm onder het niveau van de stoep (spoor 1).

Zandbakelement BNZAN3090

Dit zandbakelement heeft een lengte van 80cm, een breedte van 30cm en een hoogte van 90cm
 bocht/hoekoplossingen (2 stuks per 90 graden)

Ook leverbaar:
 cirkel diameter 4 meter
 cirkel diameter 6 meter
 cirkel diameter 10meter

Standaard in grijs en antraciet leverbaar

Categorie: **Zandbakelementen**

Figuur 15 Doorsnede van een vergelijkbaar zandbakelement als gebruikt in spoor 2 en in 2024 verkocht door Benoton (<https://www.benoton.nl/>). Maten kunnen afwijken van de feitelijke maten in het spoor.

Vullingen

De vulling van het spoor wordt hier, met een natte vinger, aangeduid als tweefasig (zie Figuur 16 Vlak 104, profiel westelijke putrand.). Vulling 0 bestond uit een grof gemengd pakket van verrommelde gemengde brokken matig fijn tot matig grof zand, dat in het midden (van vlak 104) bestaat uit brokken lichter, of bonter zand (zie Tabel 2). Eén en ander doet vermoeden dat de zandbak in meerdere fasen is (bij)gevuld en dat de kinderen slechts gedeeltelijk 'er in geslaagd zijn' deze lagen over tijd weer homogeen te vermengen. Hoeveel fasen (en vullingen) er in totaal waren, was niet vast te stellen. Het speelzand toont enige mate van bioturbatie door kleine plantwortels. Her en der zijn rottende bladeren te zien die aangeven dat de kinderen tot aanzienlijke diepte in de zandbak hebben gegraven. De onderste laag van de zandbak is gevuld met een tot 5 cm dik pakket veel roder/oranjebruin zand, dat veel weg heeft van de natuurlijke bodem zoals die op de stuwwal aanwezig is. Dit noemen we daarom vulling 1. Het lijkt er op dat een deel van het uitgegraven zand voor de aanleg van de zandbak weer in de zandbak is teruggestort als speelzand.

Deels is vulling 1 ook grof vermengd met de betonnen bodem van de zandbak, die zo ruw is dat hij mogelijk ook bewust poreus is gelaten om de vochthuishouding te reguleren. Helaas was de sleuf niet groot genoeg om vast te stellen of de bodem in de hele zandbak doorliep. De betonnen bodem besloeg het gehele vlak 1 van de sleuf en liep naar het middens van de zandbak dieper weg.

Uit profiel 104 zijn drie monsters genomen van vulling 0 en 1 en beschreven (Tabel 1).

Tabel 2 Monsters uit de vulling van spoor 2.

Monster	Vulling		Beschrijving
1	0	Bovenste pakket	grijsbruin zs1 (zand zwak siltig) matig fijn tot matig grof, pr1 (enkele plantenrestjes) wo1 (enkele wortelresten) redelijke sortering, zand matig bont (kleuring)
2	0	Uit de lichtere brokken.	lichtgeelgrijs zs1 (zand zwak siltig) matig fijn tot matig grof, matige sortering zand matig bont (kleuring)
3	1	Onderste 5 cm	oranjebruin zs2 (zand matig siltig) matig fijn tot matig grof, matige sortering, zand zeer bont (vele kleurvariatie)

Figuur 16 Vlak 104, profiel westelijke putrand.

Figuur 17 Vlakfoto van vlak 1 met betonnen bodem van de zandbak met resten van oranje-rode vulling 1. Op de putrand een van de vondsten, de Brio schep.

Figuur 18 Sfeerfoto van de werkzaamheden.

Figuur 19 Tekst en uitleg geven aan omwonenden.

Vondsten

In de vulling 0 van spoor 2 en bij spoor 1 zijn een aantal vondsten gedaan (Tabel 3).

Tabel 3 Vondstenlijst.

Vondstnummer	Spoor	Vulling	Materiaal	Beschrijving	Datering
1	2	1	KER	Bouwkeramiek - twee fragmenten gebroken rode baksteen met cement aan één zijde	onbekend
2-1	2	0	MXX	Runnertje van een rits met stempels 'VISLON', 'YKK', '5VSz' en op het handgriepje 'VINGINO'	≥2001
2-2	2	0	MCU, MXX	Munt 50 Eurocent uit België met jaartal '1999'	>2002
2-3		0	MAI	Scheurstrip van een treklijpje	1967-1990
2-4	2	0	MAI	Treklijp type T-I-2 'Continental',	>1967 - ?
2-5	2	0	MFe	Deel van een keilbout 'PEG M8'	
2-6	2	0	MFe	Stukje ijzerdraad, ongeveer 8cm	
3-1	2	0	Polyetheen	Groen PE schepje, zeer afgesleten. Stempel 'Made by 'Brio AB USBY Sweden'	Jaren 80-90?
3-2	2	0	Polyetheen (?)	Rood PE of PP schepje met stempel '96', 'CE' en mogelijk 'Rolf'	≥1996
4	1		beton	2 stoeptegels 30x 30x 4,5 cm	

Bouwkeramiek

Het bouwkeramiek (V1) betreft twee fragmenten moderne dieprode baksteen met cementresten, waarvan de datering zonder aanvullend onderzoek niet mogelijk is (Figuur 20).

Figuur 20 Twee stukken baksteen met cement (Vondstnummer 1).

Runnertje 'Vingino'

Het runnertjes (van een rits) draagt het merk 'Vingino'. Dit is een internationaal *fashion lifestyle* merk voor kinderen, opgericht in 2001. Van de website:

"Ieder kind wordt in een Italiaanse familie op handen gedragen en dit is niet anders bij Vingino. Wij vinden dat ieder kind zichzelf mag laten zien én mag uitdragen, daarom geven wij ze graag het podium."

Het runnertje is voor Vingino geproduceerd door YKK, een Japanse fabrikant van ritssluitingen opgericht in 1934 met wereldwijd verspreide vestigingen.²⁰ In 1965 openden YKK een fabriek in Sneek en was daarmee het eerste Japanse bedrijf dat zich vestigde in Nederland. Waar dit runnertje is geproduceerd is echter niet duidelijk. 'Vislon' verwijst naar een bepaald type kunststof bloktandrits van YKK, dat veel gebruikt wordt in outdoor kleding en voor 'tactical gear' voor politie en defensie. Van de YKK website: "The VISLON zipper is made of injection molded plastic elements, such as a polyacetal resin."²¹ De tekst '5VSz' op het runnertje verwijst naar de maat van de rits.²²

²⁰ <https://ykkeurope.com/> geraadpleegd 04-07-2024

²¹ <https://ykkeurope.com/product/vislon-standard/> geraadpleegd 04-07-2024

²² Vislon ritsen zijn te krijgen in de maten '10VF, 15VF, 3VS, 4VS, 5VS, 8VS'

Figuur 21 Runnertje van YKK geproduceerd voor Vingino (Vondstnummer 2.1).

Euromunt 1999

Vondst 2-2 is een Belgische euromunt van 50 cent met op een zijde de afbeelding van koning Albert. De munt kan op zijn vroegst in 2002 in de zandbak gekomen zijn, omdat pas in dat jaar de Euro als fysiek betaalmiddel werd ingevoerd. De datum 1999 was in dat opzicht even verwarrend. Euro-valuta werd in 1999 wel giraal al ingevoerd²³, maar nog niet als munten en biljetten. Basale informatie op Wikipedia vermeldt echter dat met name landen met een monarchie (Nederland, België, Spanje) het jaartal van de muntslag op een munt zetten in plaats van het jaar van uitgave. Deze Belgische 50 cent munt is dus wel degelijk in 1999 al geslagen in een serie die op dit moment stijgt in (economische) waarde, vanwege haar beperkte oplage.²⁴ Volgens één bron zou deze 50 cent munt nu 1,49 euro waard zijn (Figuur 22).²⁵

²³ https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/euro/history-and-purpose_nl geraadpleegd 04-07-2024

²⁴ https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20130717_00662533 geraadpleegd 04-07-2024

²⁵ <https://hansmunt.nl/product/euromunten-belgie-1999-50-cent-unc/> geraadpleegd 04-07-2024

Figuur 22 Euromunt uit zeldzame serie 1999 (Vondstnummer 2.2).

Fragment van een keilbout

Vondst 2-5 is een fragment van een keilbout. Keilbouten zijn een uitvinding uit 1906 van de firma Eiffe und Fehr te Hamburg, Duitsland (Bot, 2009). Het gaat om één van de drie strips die de plug vormen en draagt de tekst 'P.E.G. M8'. M8 staat voor de metrische schroefdraadmaat M8 (voor 8mm) in de ISO 724 (DIN 13 T1) norm. Waar 'P.E.G.' voor staat is nog niet boven water.

Figuur 23 Deel van een keilbout (Vondstnummer 2.5)

Treklip T-I-2

Vondst 2-4 is een zogeheten aluminium 'treklip' van een bier- of frisdrankblikje, dat van het blikje moet worden gescheurd om de inhoud toegankelijk te maken (Figuur 24). Naar treklipjes is recent meer archeologisch onderzoek gepubliceerd aan de hand waarvan vast

te stellen is dat het hier gaat om het type T-I-2 van het Amerikaanse Continental Can uit 1965 (Wijnen, 2018; Wijnen, 2023). Continental onderhield in de jaren 60 intensieve commerciële relaties met de Nederlandse blikfabrikant en marktleider Thomassen en Drijver (T&D) in Deventer, waardoor dit type trekclip waarschijnlijk het eerste type was dat op de Nederlandse markt verscheen bij alle grote frisdrank en biermerken. De introductie in Nederland vond plaats in 1967 of 1968. Een groot deel van de trekclipjes in het Nederlands bodemarchief zijn van deze fabrikant afkomstig.

Het is niet precies duidelijk wanneer dit type uit productie ging. De T-I-2 werd een paar jaar na verschijnen en vermoedelijk begin jaren 70 opgevolgd door het type T-I-1 en T-I-3, waarvan de eerste het langst in productie bleef tot 1987 en mogelijk 1990. Het is niet duidelijk of met het verschijnen van nieuwe types, de oude automatisch uitfaseerden en het is mogelijk dat de T-I-2 nog het grootste deel van de jaren 70 courant bleef. Al met al dateert de hier gevonden trekclip daarmee waarschijnlijk tussen 1967 en 1980.

Figuur 24 Een trekclip type T-I-2 (Vondstnummer 2.4)

Stukje ijzerdraad

Vondst 2-5 is een stukje ijzer- of staaldraad, diameter 0,5-1 mm ongeveer 8 cm lang.

Groene schep

V3-1 is en groene polyetheen schep van het merk 'Brio' (Figuur 25). Brio is een Zweedse speelgoedfabrikant die in Nederland vooral bekend is van haar houten treinen met

houten rails die als puzzelstukken te leggen is. Deze worden internationaal sinds 1954 en zijn in elke goed geoutilleerde speelzaal of kinderkamer te vinden. De fabriek werd in 1884 opgericht door Ivar Bengtsson, in Boalt, Scane. Éen bron vermeld dat de productie rond 2000 werd verplaatst naar Thailand en China. Sinds 2015 is Brio eigendom van Ravensburger.²⁶

De schep heeft intensieve gebruikssporen en is naar schatting ongeveer 5 cm afgesleten aan de punt door veelvuldig gebruik. Mogelijk heeft dit te maken met de vorm van schep, die weliswaar goed zou zijn voor het trainen van de grove motoriek (zie V3-2), maar zeer onpraktisch is om zand mee te scheppen op een vlak ondergrond (zie ook vondst V3-2). Datering van deze schep is lastig, gezien de slijtage is een herkomst in de jaren 90 - gelijk de andere schep - of ouder, zeker mogelijk.

Figuur 25 Twee schepjes (Vondstnummers 3.1 en 3.2)

Rode schep

V3-2 is een vergelijkbaar schepje als V3-1, maar dan in de kleur rood en van het merk 'Rolf' (Figuur 25). Het schepje is vermoedelijk ook van polyetheen en de stempel doet vermoeden dat de schep, dan wel de mal gefabriceerd is in 1996. Dit geeft dus slechts een globale datering omdat de mal meerdere jaren in gebruik kan zijn geweest, of zelfs nog altijd is.

Het merk Rolf bestaat nog steeds en adverteert onder de naam 'Rolf Groep'. Zij noemt zich 'totaalleverancier voor kinderopvang en onderwijs'. Rolf levert interieurs, leermiddelen, educatief speelgoed en speelattributen voor scholen en kinderdagverblijven. Het model van de rode speelschep wordt in 2024 nog steeds geleverd onder o.a. artikelnummer

²⁶ [https://en.wikipedia.org/wiki/Brio_\(company\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Brio_(company)) geraadpleegd 25-6-2024

2702337 en productlijn 'Rolf More'.²⁷ De schepjes worden sinds een paar jaar ook gemaakt in een variant die een duurzaam keurmerk 'Green polyetheen' draagt.²⁸

De productomschrijving luidt:

'Met deze fijne handschep kun je eindeloos scheppen en graven. Heerlijk om te doen en daarbij ook nog eens goed voor de grove motoriek. Jonge kinderen houden ervan om met zand te spelen. Vooral in combinatie met water. Ze komen erdoor tot rust en leren er veel van. Dit handschepje heeft de vorm van een suikerschep en is 26 cm lang.'

In de tabel daaronder staat nog dat de schep bedoeld is voor kinderen van 2 t/m 7 jaar en een hulpmiddel bij de grove motorische ontwikkeling.

In welke mate de omschrijving 'heerlijk om te doen' van de leverancier gebaseerd is op ervaringsonderzoek bij eindgebruikers is de vraag. Dat wil zeggen, ik meen deze scheppen te herinneren uit mijn eigen kleutertijd (1979-1985) en herinner me ze als attributen die je liever vermijdt als je echt lekker wilt graven. Overigens was onze 3,5 jarige dochter het niet eens met deze analyse: zij ontvreemde de scheppen meermaals uit de werkkamer om er in haar eigen zandbak mee te graven. Dit alles roept om nader archeologisch onderzoek naar de mate van beleving en ergonomie van kinderspeelgoed door de eeuwen heen.

Ritueel depot of hoard

Opvallend aan de vondstcontext van deze schepjes is dat zij beiden op ongeveer 35 cm - Mv tegen de betonnen rand van de zandbak gedrukt zaten. Dit lijkt relatief diep en aangezien de kinderen (al dan niet random) overal in de zandbank kunnen graven, is het mogelijk dat zo'n plek geruime tijd niet wordt geraakt door nieuw graafwerk. Hoewel de conciërge van de school vertelde dat de (oudere) kinderen ook zo af probeerden een zo diep mogelijke kuil te maken, is het niet uit te sluiten dat de scheppen al enige tijd, zo niet enkele jaren daar lagen. De wijze van aantreffen doet vermoeden dat ze bewust zijn begraven in welk geval er op het niveau van de kinderen sprake kan zijn geweest van ritueel depot of een hoard.

²⁷ <https://shop.derolfgroep.nl/p/rolf-more-schep-mini-geel/11272/> geraadpleegd 25-6-2024

²⁸ Rolf legt uit: "Om de uitdagingen van de hedendaagse moderne wereld en de groeiende vraag van de samenleving naar meer duurzame oplossingen aan te pakken, is levenscyclusdenken een van de grootste uitdagingen waarmee industrieën te maken hebben bij het ontwerpen van producten. Evenzo met ons. Door Green Polyetheen te gebruiken, kunnen we unieke producten aanbieden die zijn gemaakt van hernieuwbare bronnen die een significante bijdrage leveren aan het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen in de hele keten. Groen Polyetheen is een hernieuwbaar alternatief voor polythyleen." <https://shop.derolfgroep.nl/p/rolf-more-schep-mini-eco-lichtroze/19960/?c=#pdp-description> Geraadpleegd 25-6-2024

Stoeptegels - V4

Zie voor een beschrijving hierboven bij spoor 1 en hieronder Figuur 26.

Figuur 26 Enkele losse stoeptegels op het plein. De twee tegels linksonder de maatstok zijn als vondst verzameld.

Tot zover de beschrijving van sporen en vondsten, zoals gedaan in het onderzoek.

Synthese

Het schoolplein als drager van cultuur

Het bureauonderzoek verzamelde beknopt informatie over een school en schoolplein: informatie die op voorhand bijna 'te contemporair' leek om archeologisch te onderzoeken. Echter, in de praktijk bleek informatie over de Beatrixschool helemaal niet zo makkelijk vindbaar. Het heeft er alle schijn van dat naar het lager- dan wel basisonderwijs in Wageningen in de 20^e eeuw überhaupt nog weinig onderzoek is verricht, laat staan naar de meer archeologische componenten daarvan zoals verspreiding en opzet van de scholen over de stad. Of algemener, de betekenis van de inrichting van schoolpleinen in Nederland door de decennia heen. Het is ook verrassend dat een kleine proefsleuf in een contemporaine zandbak en een scherpe blik op de omgeving divers spoor- en vondstmateriaal oplevert waarover allerlei (vervolg)vragen te stellen zijn.

Het onderzoek laat zien dat het schoolplein aan de Arboretumlaan in zijn grofweg 74 jarige bestaan een aanzienlijke transitie heeft ondergaan. Waar het in 1950 begon als een grotendeels gebetonneerde vlakte met 30x30 tegels onder bestuur van de Christelijke Beatrixschool, werd ze gaandeweg en zeker door Vrije School 'de Zwanenridder' mede onder invloed van Rudolf Steiners' antroposofische filosofie diverser ingericht met speeltoestellen, groen en een voor de Vrijeschool mogelijk typerend rond plein (Zie Figuur 9).

Opvallend is dat de Vrije School daarbij wel de oorspronkelijke bestrating met 30x30 tegels heeft gehandhaafd. In de organische architectuur van Steiner worden rechte hoeken als onnatuurlijk en daarmee onwenselijk gezien. De school lijkt geprobeerd te hebben hieraan gevolg te geven in haar herinrichting van het schoolplein van de Beatrixschool, maar er waren mogelijk gewoonweg geen middelen of alternatieven om het meest *overvloedige aanwezige vierkant* in de inrichting te weren. Het is bijna alsof het schoolplein smalend zei: "Je kan antroposofisch zijn wat je wilt, maar van de witte Christelijke hokjescultuur kom je niet af!" Een groot deel van de stenen lag zeer waarschijnlijk nog in situ, op dezelfde plek waar ze in 1950 zijn gelegd.

Voor het onderzoek zijn enkele tientallen foto's bekeken van schoolpleinen in de beeldbank van Het Geheugen.²⁹ Daarbij valt op dat op veel foto's van schoolpleinen voor 1945 lijken te bestaan uit aangestampt zand met stoepjes of straatjes daaromheen, terwijl de schoolpleinen na 1945 vrijwel allemaal betegeld zijn met 30x30 tegels. Nog even los van dat ook vrijwel alle trottoirs in Nederland met deze tegel zijn bestraat, geeft deze verschijning van schoolpleinen aanleiding voor talrijke vragen voor archeologisch onderzoek over de culturele betekenis van de stoeptegels en het effect op de kinderen, en de samenleving:

- Waarom werden alle schoolpleinen op zijn laatst na 1945 geheel betegeld? Hadden kinderen (of mensen) in die periode geen behoefte aan meer groen en speeltoestellen of op zijn minst een wat humaner speelterrein, waar je niet bij elke misstap gegarandeerd je beide knieën tot bloedens toe openreet?
- Welke pedagogische ideeën over orde, reinheid, opvoeding en macht liggen ten grondslag aan de inrichting? Is de stoeptegels daarvoor mogelijk een metafoor?
- Welke rol speelde de tegel in de beleving van al die kinderen, die leerden hinkelen in het halfsteensverband van de bestrating, tot zij met een schok moesten beseffen dat hun voeten niet meer op de tegels pasten en hun kindertijd definitief achter hen lag?
- Is de standaard 30x30 stoeptegels een factor die mogelijk alle Nederlanders met elkaar verbindt, simpelweg omdat iedereen die nu leeft, over alle rangen en standen heen, er op heeft gespeeld en gelopen?

Al met al - en onverwacht voor de auteur die zich voornam alleen naar zijn proefsleuf te kijken - geeft de tegel als archeologische vondst/spoor op het schoolplein in de Arboretumlaan 1a aanleiding tot haast onbeperkt doordenken over zijn betekenis.

Het is bijvoorbeeld een interessante vraag of die ogenschijnlijk pragmatische en handzame vorm van de 30x30 en daarmee gepaard gaande inrichting van de openbare ruimte doorwerkt in het denken en handelen van Nederlanders nu; iets dat wellicht zelfs te verbinden is aan de neoconservatieve / populistische wending in de Nederlandse politieke arena op dit moment, die ons nostalgisch terug lijkt te willen brengen naar jaren 50: de tijd waarin schoolpleinen nog geheel bestraat waren met klassieke 30x30ers (Figuur 27).

²⁹ <https://geheugen.delpher.nl/>

Figuur 27 Een schoolplein in 1946. Een beeld van witte kinderen met kermerkende pakjes en haardracht uit die tijd spelend op 30x30 tegels met een pater die toezicht houdt - foto Wiel van der Randen, collectie Spaarnestad foto 6002106.

Cultureel erfgoed

Een groot deel van het Nederlandse straatbeeld wordt vanaf het begin van de 20^e eeuw door de 30x30 tegel bepaald. De Nederlandse 30x30 tegel vertegenwoordigt een grote sociaal-historische betekenis, met actuele gebruikswaarden, informatiewaarde, schoonheid in ontwerp en herinneringswaarde. De enige erfgoedwaarde die stoeptegels niet raakt, is zeldzaamheid!

Ik kon niet vinden of er in Nederland eerder archeologisch gekeken is naar de betekenis van de stoeptegel. Wel bestaat er uitgebreide archeologische literatuur over historische bestrating en heeft Th. A. van Leeuwen een uitgebreide culturele biografie geschreven over het moderne trottoir. Het gegeven dat moderne bestrating beargumenteerbaar (kan) vallen onder cultureel erfgoed zou kunnen pleiten voor een herziening van de NOaA, maar zeker ook voor deponering van deze tegels in een archeologisch depot. Het onderwerp vraagt nadrukkelijk om meer onderzoek.

De zandbak

Helaas is over de datering van de zandbak - spoornummer 2- geen uitsluitsel te geven op basis van dit onderzoek. De vondsten zijn niet talrijk en afgezien van de treklijp (1967-1980; vondstnummer 2.4) zijn de vondsten grofweg tot 30 jaar oud. Ik sprak voor dit onderzoek te weinig enige tijdgetuigen om echt iets over de oudere inrichting te kunnen zeggen. .

Het is een interessante vraag vanaf welk moment betonnen zandbakken een rol gaan spelen op schoolpleinen, dan wel kleuterscholen. Tot 1985 kende Nederland kleuterscholen (ook Fröbelscholen of Bewaarscholen geheten), die soms vlakbij, of in hetzelfde pand zaten als lagere scholen, maar ook onafhankelijk wel voorkwamen. In 1985 kwam de Wet op het Basisonderwijs, die leidde tot de formele samenvoeging van de kleuterscholen met de lagere scholen.³⁰ Foto's op de website 'Het Geheugen' laten zien

³⁰ Wikipedia.com (geraadpleegd 6-8-2024)

dat kleuterscholen ook vroeg 20^e eeuw al zandbakken kenden. Zandbakken in Molukse Woonoorden zijn vanaf 1951 echter vaak nog gemetseld, en dus niet van het prefab betonnen type (Kok en Wijnen, 2022; persoonlijke communicatie Samenwerkingsverband Moluks Erfgoed 2024). De vroegste betonnen zandbak (wel van een ander type) die ik in een steekproef vond, is zien te zien op een foto genomen in het Vondelpark in 1968.³¹

Ook mijn eigen geheugen kan hier informatie geven: ik kan mij het graven in een soortgelijke zandbak als die op de Arboretumlaan nog herinneren van mijn eigen kleuterschooltijd, die op zijn vroegst begon in 1981. Ik herinner me zelfs de details en naden nog van de segmenten en een rond 'gat' dat mogelijk te maken heeft met de ontluchting van de mal of de bevestiging van een til-oog. En wellicht de vroegste archeologische ontdekking in mijn leven, ik ontdekte dat de bak een bodem had langs de randen, waar ik enorm verrast over was en de gedachte had iets te weten, waarvan maar weinig kleuters om mij heen zich bewust leken te zijn.

Schepjes in situ

Vast staat dat de zandbak en zijn vulling in situ en intact is aangetroffen. Hij werd opgegraven zoals hij na het laatste primaire gebruik door kinderen en leerkrachten, dan wel ouders was achtergelaten. Alle kenmerken van het spoor, de vulling en de daarin aanwezige vondsten zijn dan ook kenmerken van dit primaire gebruik. In al zijn openheid toch een gesloten context?

Het was een theoretisch interessante kwestie, dat dit primair gebruik nog werd voortgezet terwijl de aanleg van de proefsleuf al in voorbereiding was én dat deze bezoekende kinderen zich ook nog eens bezig hielden met 'schatzoeken' (Figuur 14. Schatzoeken is in veel opzichten een vorm van archeologisch onderzoek, zoals die nog steeds bestaat vóór ze in contact komt met gedachten over wetenschappelijk archeologisch denken of 19de eeuwse ideeën over vergankelijkheid en behoud.³² Door het gegraaf van de kinderen werd voorliggend onderzoek als het ware een archeologie van de archeologie zelf, in haar premature vorm, je zou haast zeggen als een meta-archeologie. Beginnen niet alle archeologen net als ik hun carrière als 5 jarige schatzoekers in de zandbak? Of als schatbegravers: het is immers niet uitgesloten dat de vondsten in de vulling, met name de schepjes, met opzet zijn achtergelaten.

De consequenties van deze gedachten zijn uiterst serieus. We kunnen het werk van kinderen in een contemporaine zandbak uitleggen als 'spel' en dat als reden nemen om de archeologische waarde (in AMZ termen) te diskwalificeren. Maar weten we echt zeker dat Neanderthalers of Bronstijd-mensen niet aan spelen waren als zij bijvoorbeeld een ritueel voorwerp begroeven? Wanneer gaat spel over in een serieuze onderneming? En hoe kunnen we überhaupt spreken over kindheid tegenover 'volwassenheid' in een tijd waarin de mens weet dat zij de planeet ten gronde richt, maar het toch maar niet wil lukken dat te stoppen?

Voor kinderen kan de mogelijk rituele depositie van schepjes van groot belang zijn geweest en de schepjes van grote symbolische betekenis. De auteur herinnert zich hoe er in zijn kindertijd verschillende schepjes waren in kleuterzandbak en sommigen daarvan

³¹ <https://geheugen.delpher.nl/nl/geheugen/view/amsterdam-lente-buitenspelen-ruud-hoff>

³² Zie de paragrafen over John Rushkin in het boek 'Het erfgoeduniversum', Halbertsma en Kuipers.

geliefder dan andere, waardoor er sprake was van actieve concurrentie – en soms geweld – op het schoolplein om deze te bemachtigen. In een voorval waargenomen in Berlijn in 2024 zag de auteur twee schoolkinderen van 7-8 jaar oud schepjes in de bosjes verstoppen, vermoedelijk om ze veilig te stellen voor de volgende pauze.

‘Cognitief vermogen’ van de deponeerder(s) van vondsten is in ieder geval geen juiste graadmeter om de waarde van een handeling en de daarmee gepaard gaande archeologische sporen te duiden. Dat zou alle handelingen van hele vroege menssoorten kunnen reduceren tot irrelevant kinderspel en daar zou geen enkele archeoloog mee akkoord gaan. Aangezien er zover bekend nog niet eerder dit soort kinderscheppen archeologisch zijn geregistreerd, of vondstcomplexen geanalyseerd, is er op dit moment geen aanleiding de schepjes per definitie anders te zien dan de depositie van waardevolle objecten zoals zwaarden in de bronstijd (zie ook Fontijn 2019).³³ De schepjes kunnen zelfs begraven zijn om oude conflicten bij te leggen en het voortbestaan van vrede op het schoolplein te borgen.

Er is al met al sprake van een cultureel gebruik dat vraagt om nader diachronisch onderzoek en het advies is dan ook de schepjes, analoog aan dit soort vondsten uit andere perioden, te deponeren zodat ze beschikbaar blijven voor nader onderzoek.

Treklip T-I-2

Waar het archeologisch onderzoek naar de betekenis van zandbakken en ritueel depot van schepjes in Nederland helaas nog non-existent is, geldt dat niet voor een andere vondst: het treklipje, type T-I-2. Over dit interessant type verpakkingsmateriaal is recent meermaals gepubliceerd (Wijnen, 2023; Sutherland 2024). Over de betekenis van deze treklip in de zandbak is echter niet veel te zeggen, omdat het moment van depositie niet te bepalen is binnen de relatief korte levensduur van de zandbak. De vondst kan daar gekomen zijn door kinderen, maar ook meegekomen met het zand. Het strekt tot de aanbeveling deze vondst te deponeren om later onderzoek en vergelijking mogelijk te maken.

Contact met omwonenden

Meerdere lezers van deze rapportage wezen me er op dat ik de interactie met omwonenden slechts zeer summier had beschreven terwijl het hier nota bene om een Faro-verkenning gaat. Daarom in aanvulling nog een paragraaf, want deze interactie was in meerdere opzichte bijzonder, ten eerste omdat het voor alle bezoekers een totale vanzelfsprekendheid leek dat ik in een zandbak onderzoek aan het doen was. Het vroeg inspanning van mijn kant om uit te leggen dat het hier ook een prikkelende casus voor een Faro verkenning betrof. Dat maakte voor het publiek niet uit, zij begonnen allen (n=±5) over de betekenis van de school in hun leven of in het geval van één buurman over de vondsten die hij had gedaan in zijn eigen tuin, waaronder stukjes bot die vermoedelijk afkomstig waren van de voormalige begraafplaats daarnaast. Ook ontstond er al snel gesprek over de archeologie zelf en haar betekenis. Een waardevolle bijdrage aan de dag.

³³ David Fontijn 2019, *Economies of Destruction. How the systematic destruction of valuables created value in Bronze Age Europe, c. 2300-500 BC*. Routledge

Akte 3 - De Reacties

Welkom terug uit de Foyer. Laten we even recapituleren. De gedachte achter het veldonderzoek was dus te toetsen of mijn indruk klopt dat de wet voor de burger generiek alle gravend archeologisch onderzoek verbiedt. Dus niet alleen het onderzoek naar erfgoed van archeologen, maar de gehele handeling en ervaring van het zelf doen van onderzoek. En daarom deed ik als burger een opgraving die in vorm en methodiek in mijn optiek onomstotelijk een archeologisch onderzoek is, waarbij naar mijn idee onomstotelijk cultureel erfgoed is opgegraven en - want dat is de crux - waarvan ik denk dat de wet daar wel ruimte voor biedt. Als dat klopt, zou dit betekenen dat er ruimte is voor gravend burgeronderzoek. Klopt het niet, dan is dat een knelpunt voor de implementatie van de uitgangspunten van het Verdrag van Faro in de Nederlandse regelgeving.

Om de toets te maken heb het onderzoek gevat in de rapportage, waarvan het primaire doel was deze voor te leggen aan de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed met de vraag of die reden ziet tot handhaving. In deze akte bespreek ik de reactie van de Inspectie.

Echter, nu ik de rapportage dan toch had leek het me ook aardig deze voor te leggen aan een aantal vakbroeders en -zusters en zo rond dit werk de temperatuur van het water te meten c.q. hen de nieren te proeven. De Inspectie is een belangrijke partij, maar ook een die voor de burger altijd volledig buiten beeld is. Het is de mores van de sector die waarschijnlijk voor het grootste deel bepaalt hoe en of een burger een rol kan innemen in de omgang met erfgoed, los van of zij de wet correct toepassen. De reacties van collega's komen in het tweede deel van deze akte aan bod.

Reactie van de inspectie

Mijn vragen aan de inspectie werden begeleid met een oplegbrief die de casus Arboretumlaan toelichtte en daarbij zat de rapportage gevoegd die u hierboven las. De oplegbrief is opgenomen in de bijlagen. Kort gezegd vroeg ik of het klopt dat de wet de ruimte voor burgerarcheologie geheel ontnemt. Op mijn vragen gaf de inspectie de volgende antwoorden:

Vraag 1: Volgt de Inspectie [mijn] lezing van [de gebrekkige ruimte voor burgers in] de Erfgoedwet in de praktijk van de archeologie?

"Als Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed zien we toe op de naleving van de Archiefwet en de Erfgoedwet. Over onze bevindingen vanuit het toezicht rapporteren we aan de minister van OCW. We maken dus zelf geen beleid maar leveren wel inbreng voor beleid.

Dat neemt niet weg dat we zien dat in de praktijk van de archeologie een spanningsveld wordt ervaren tussen de Erfgoedwet en het Verdrag van Faro. De achtergrond van de Erfgoedwet is echter het beschermen van het archeologisch erfgoed omdat dit erfgoed van iedereen is. Het Verdrag van Faro gaat over meedoen met en meebeslissen over archeologisch erfgoed, ook omdat dit erfgoed van iedereen is. Maar als personen zonder enige regelgeving zelf doen en zelf beslissen bij archeologisch erfgoed, dan is er ook geen verplichting om de

ontdekte informatie te delen. Dan is dit erfgoed in onze optiek niet meer voor iedereen toegankelijk.”

Vraag 2: Wat zijn in optiek van de Inspectie de consequenties van de huidige regelgeving voor een casus als [die van Arboretumlaan 1a]? Mag dit, of mag dit niet, graag met onderbouwing?

“Het kader voor ons toezicht bij archeologisch erfgoed is de Erfgoedwet. Hierin is geregeld hoe we met erfgoed omgaan, wie welke verantwoordelijkheden daarbij heeft en hoe het toezicht daarop wordt uitgeoefend. Het doel van ons toezicht is bij te dragen aan het behoud en de toegankelijkheid van het archeologisch erfgoed voor alle geïnteresseerden uit de samenleving en de wetenschap, zowel voor huidige als voor toekomstige generaties.

Als we vaststellen dat er onzorgvuldig met archeologisch erfgoed wordt omgegaan, dan hebben we verschillende instrumenten ter beschikking om daar iets aan te doen. Waarbij we steeds kiezen voor een maatregel die past bij de ernst van de situatie.

Voor de Inspectie is het bij deze casus niet evident dat het onderzoek zich richtte op archeologisch erfgoed. Op grond van het geringe risico doet de Inspectie daar geen verder onderzoek naar.

Overigens ziet de Inspectie vanuit de huidige regelgeving voldoende ruimte voor vrijwilligers om zowel deel te nemen als deel te hebben aan archeologisch erfgoed.”

Vraag 3: Hoe verhouden die consequenties zich in optiek van de Inspectie tot de doelstellingen zoals verwoord in het uitvoeringsagenda Faro deel 1, van de RCE?

“Zoals in het antwoord bij de eerste vraag al aangegeven houden we als Inspectie toezicht op de Archiefwet en de Erfgoedwet. Het Verdrag van Faro is een ‘kaderverdrag’ waardoor de bepalingen van het verdrag eerder richtlijnen zijn voor het ontwikkelen van beleid, dan juridische verplichtingen. Daarmee valt het Verdrag van Faro buiten ons toezicht. Deze vraag zou je daarom beter aan één van mijn collega’s bij de directie Erfgoed & Kunsten of de RCE kunnen voorleggen.”

Na dit antwoord wist ik even niet of ik er nu blij mee moet zijn of niet. Nou ja, op de eerste plaats was ik natuurlijk wel blij, want dat men de tijd nam zorgvuldig te antwoorden vond ik een hele eer, en vergeet niet dat er wel degelijk ook een mogelijkheid had bestaan dat Paul Noppers en Nathalie Vossen met een paar handboeien in de aanslag zouden aanbellen hier op de Veerstraat...maar *dat* gebeurde dus **niet**.

En dat is goed nieuws! Zoals verwoord in het tweede antwoord van de inspectie, was het “bij deze casus niet evident dat het onderzoek zich richtte op archeologisch erfgoed.” In de onvolkomenheid van dit antwoord – want de Inspectie licht niet toe wat die afbakening van archeologisch erfgoed is en deze bestaat ook niet in de Erfgoedwet – ligt de ruimte voor multivocaliteit. Er is dus de mogelijkheid van erfgoed, waarbij de inspectie bij opgraving door burgers niet zal handhaven! “Burgers grijpt uw scheppen er is werk te doen!”

Hoera?

Zo eenvoudig is het natuurlijk ook weer niet. De Inspectie gaat in haar antwoord uit van één definitie van erfgoed, waarbij de mogelijkheid van multivocaliteit helemaal niet onderkent. En ze kijkt door haar formele taakstelling alleen naar de Erfgoedwet - en dat kan ook niet anders. De wet schrijft nu alles wat er materieel in de bodem zit, ook datgene dat alleen wordt aangeduid in termen van een archeologische verwachting, waarbij we dus nog niet weten of het werkelijk bestaat, erfgoedwaarde toe. Daarmee wordt de mogelijkheid van multivocaliteit ontkend, want zelf archeologen zijn het onderling oneens over wat erfgoed begrenst!

Dus waarom is er nu geen sprake van archeologisch erfgoed in de casus Arboretumlaan? Hoe kan de burger dat op voorhand weten? Betekent dit antwoord van de Inspectie nu dat als iets voor een groep burgers erfgoed is, maar geen archeologisch erfgoed in de zin der wet, whatever that is, dat zij dan inderdaad kunnen opgraven? Ik neig toch naar: JA!

Ik raakte op dit punt in het proces gevangen tussen twee vuren. Aan de ene kant werd ik nog steeds getriggerd door de definitievraag. Deze behoefte werd gedeeld door enkele leden van de grotere projectgroep Sawerkaparida: "Hoe kan de burger nu weten of iets beschermd erfgoed in de zin der wet is?" Aan de andere kant werd ik nadrukkelijk geadviseerd door een meelezer om die vraag niet te stellen, omdat ik dan in de val zou lopen die ik zelf had opgezet: ik zou dan van een diverse, multivocaal erfgoedconcept dat in hoge mate leunt op proces, een ding maken, zelf de stap maken van 'erfgoed' naar 'het erfgoed', vanuit de hoop dat de Inspectie dan in tweede instantie mijn voorzet zou volgen en toch zou veralgemeniseren. Dat zou zonde zijn omdat wat deze casus Arboretumlaan nu echt interessant maakt de vraag is of burgers zelf vanuit diverse vormen van betrokkenheid en waarden onderzoek moet kunnen doen naar hun eigen leefomgeving binnen de grenzen der wet. De gaat juist om die ruimte, niet om de lijst beschermd erfgoed uit te breiden een lijst uitzonderingen: contemporaine zandbakken.

Uiteindelijk heb ik de vraag naar een definitie toch aan de Inspectie gesteld, maar er kwam zoals me was voorspeld geen antwoord dat de zaak verhelderde (Zie bijlage 2). Mislukt.

Of misschien gelukkig maar...want mijn zorg blijft dat hoe meer je vraagt en vraagt, hoe groter de kans het systeem in haar neiging tot afbakening en risicovermijding (wat systemen nu eenmaal doen) uiteindelijk alle ruimte haar greep krijgt en dichttimmer.³⁴

Reactie van archeologen en beleidsmedewerkers

Naast de Inspectie heb ik ook collega's in de archeologische sector om een reactie gevraagd. Ik heb er daarbij voor proberen te zorgen dat een zo breed mogelijk spectrum aan collega's, ook juist critici, het rapport onder ogen kregen. Mijn strategie was wat

³⁴ "Ik ben we eens bang dat als Jobbe zo doorgaat met vragen stellen, dan mag er straks helemaal niks meer", is een letterlijk citaat van een rijksambtenaar dat mij al eens ten deel viel. Ja, dat zou zomaar kunnen, maar dat illustreert dan wel de neiging die het systeem al intrinsiek in zich heeft en waarvan je het effect niet alleen aan mij kan toeschrijven. Een zorgelijke neiging, dat zeker.

rommelig, in het ene geval stuurde ik een oplegbrief mee met toelichting, in andere gevallen alleen het rapport zelf, waardoor deze lezers aangaven het in eerste instantie lastig te kunnen plaatsen. Een leerpunt voor mij, maar toch gaf dat voor mij ook een goede inkijk in de primaire reactie.

Ik heb nagedacht hoe ik deze reacties hier zou presenteren en uiteindelijk het idee verworpen ze uitvoerig te analyseren. De diversiteit spreekt op een bepaalde manier voor zichzelf, en onder alle reacties zit een waardevolle bezorgdheid, of behoefte voor de toekomst van de Nederlandse archeologie waarvan het goed is dat die in beeld komt. Ik geef hieronder geanonimiseerd een waaier van reacties die mij het meest opvielen. Een aantal reacties was zeer uitvoerig, soms meerdere pagina's lang. Deze zijn integraal opgenomen in Bijlage 3.

"Allereerst: heerlijk! Ten tweede: eigenlijk nog veel te braaf, maar misschien is dit ook je opzet. Je laat mooi onderbouwd zien dat de opgraving kwalitatief goed wordt uitgevoerd, ondanks dat het niet aan alle regels voldoet. Maar als écht sociale waarden centraal staan, dan zou ook de lol van het gezamenlijk opgraven de uitkomst kunnen zijn, vastgelegd in een paar leuke foto's ter herinnering. Ruim baan voor amateurisme zou ik zeggen!"

archeoloog (MSc) bij een erfgoedinstelling

"Zeer leesbaar rapport. Ik zou willen dat alle rapporten die ik kreeg zo leesbaar waren."

gemeentelijk archeoloog

"[Bij resultaten] De intentie achter depositie, al decennia een heet hangijzer. Daarover rammelen Binford en zijn volgelingen al 50 jaar aan de kooi. Los van 'spel' zijn dit geen nieuwe vragen. En hoezo irrelevant? Er zijn wel archeologen die serieus onderzoek naar kindergedrag doen of deden (o.a. Dick Stapert)"

archeoloog in de AMZ

"Met veel plezier gelezen. Wel echt 'stretch je kader'. Wat het project laat zien is dat je pas achteraf kunt vaststellen of iets erfgoed is, niet op voorhand. Je weet dus ook pas achteraf of je [juridisch] goed zat. De beschermingsbehoefte [van de sector] komt voor uit de interesse die je aanzwengelt met een project. Dat was voor mij ook de grote les van het Wyldemerck project en je moet dat zeker in het rapport benoemen. [...] Door zijn absurditeit zet je het wel op scherp. Voor de mensen om mij heen is dit onderwerp [schoolpleinen en stoeptegels] overigens geen archeologie."

rijksambtenaar/beleidsmedewerker erfgoed

"Mijn idee: de huidige Erfgoedwet is een 'nee tenzij' wet, maar Faro vraagt om een 'ja mits' formulering. Malta regelgeving past slecht bij de Ja-mits benadering. Maar die 'mits' is wel belangrijk."

archeoloog bij een erfgoedinstelling

"Gewoon een goed onderzoek [en voor mij is deze] opgraving zeker van archeologische aard. Het rapport laat een kennis van de gevonden materialen zien en geeft daar enkele interpretaties van. Het laat op een verrassende manier zien dat ook stoeptegels en zandbakken cultureel erfgoed zijn.

Wat mij betreft kan archeologisch onderzoek in de brede zin door allerlei mensen goed uitgevoerd worden, vooral als het om locaties uit de recente tijd gaat. Op dat moment hebben zij ook inhoudelijke kennis van de materiële cultuur die aangetroffen wordt. Archeologie kan ervoor zorgen dat mensen net iets anders naar hun omgeving gaan kijken. Kleinschalige archeologische (opgravings)-projecten zouden dan ook plaats moeten kunnen vinden met toestemming van de gemeente."

ijzertijd archeoloog (PhD)

Het rapport schoot mij in het verkeerde keelgat. Ik dacht dat het bedoeld was om de hele archeologie belachelijk te maken. Ik was bij de tweede alinea al zo boos dat ik bijna niet verder kon lezen. [...] Ik denk dat de hele archeologie hiermee voor lul gezet wordt en daar pas ik voor.

provinciaal beleidsmedewerker archeologie

Ik moet vaststellen dat wanneer je project beoogt een oprechte discussie hierover op te roepen, het de plank behoorlijk mislaat. De gekozen provocatieve aanpak en normatieve toon ondermijnen een constructieve dialoog die je zegt te willen bevorderen. [...] Behalve dat het helemaal niet nodig is voor je onderzoek en de discussie, is dit een middelvinger naar je collega's die zich inspinnen om binnen het krachtenveld van de ruimtelijke ontwikkeling de zorg voor archeologisch erfgoed te borgen en de balans te bewaken tussen kosten en kwaliteit.

universitair archeoloog

Ik vind het nu al geweldig! Je wilt een bekeuring, of andere strafvordering, waartegen je in bezwaar en beroep kunt gaan om zo een proefproces uit te lokken, of bodemprocedure bij de Raad van State. Met als doel de absurditeit van de Erfgoedwet aan de kaak te stellen. Ik denk dat de IEL of anders wel de rechter zich niet ontvankelijk zullen tonen, omdat de wet in alle redelijkheid niet bedoeld is voor dit (jouw) soort gevallen. En in het beste geval zul je de lijst uitzonderingen op de certificaatplicht uitgebreid zien worden met "onder meer", eea "ter beoordeling van de minister". Die beleidsvrijheid is er nu trouwens ook al, maar niet zo expliciet.

archeoloog (PhD) en erfgoedadviseur

Nee, [na mijn eerdere reactie wil ik niet verder reageren]. Het is zinloos de dakpannen recht te leggen als de fundering van je huis stuk is. In de kern geef je aan met je onderzoek het spanningsveld tussen het bestel en een participatieambitie te willen verkennen en vanuit de knelpunten dialoog aan te willen gaan met de stakeholders. Dit doet dit [dit project] niet. In tegendeel, de gekozen vorm, uitvoering en toon van verslaglegging staan deze doelen -je eigen doelen- in de weg. [...] Aan anarchie hebben we immers niets.

universitair archeoloog

"De klassieke manier van met dit probleem omgaan is [...] heel rationeel en beschouwend, in een taal en aanpak die iedereen met wie je het gesprek zou willen aangaan, begrijpt. Je blijft dan binnen de lijntjes. Maar jij kiest voor een guerrilla-aanpak: een feit neerleggen, en vandaaruit redeneren, verklaren, aanklagen. Dat kan, maar daar krijg je je tegenstanders niet mee om. Toch spreekt mij jouw Nietzscheaanse handeling wel aan: gewoon de arena in, hup kom maar op. Jouw opgraving en rapport zijn ook een artistieke daad, maar dat ziet niemand dus. Ik moet telkens denken aan Wim T. Schippers die op 29 oktober 1961 en december 1963 een flesje Green Spot limonadegazeuse op het strand nabij Petten in zee leeggoet. "Feitkunst" <https://www.youtube.com/watch?v=a5mVSLclcsw>.

archeoloog (PhD) en erfgoedadviseur

Dat dit onderwerp [schoolpleinen en stoeptegels] absurd zou zijn? Dat heb ik al 30 jaar heel vaak gehoord over dingen die nu populair zijn. Grote archeologen van naam en faam vonden WO2-archeologie ook waanzin en daar hoor je nu niets meer over. Inhoudelijk vind ik het een interessant onderzoek.

AWN lid

Of een zandbak of stoeptegel erfgoed kunnen zijn? Dat is denk ik context-afhankelijk. Ik vind het niet interessant, maar dat is persoonlijk. Ik schrijf dat expres zo op, omdat 'ik vind dat wel interessant' net zo persoonlijk is, en net zo relevant. Mijn desinteresse is geen reden om het af te schrijven, iemands' interesse kan een reden zijn om het wel erfgoed te noemen. Dus met 'context' heb ik het niet (enkel) over archeologische relevantie, maar ook over dergelijke contexten: willen mensen dat het erfgoed is, als in 'vinden zij het de moeite waard om te onderzoeken/bewaren/beleven'? Dat leest als een vaag antwoord waar je niks aan hebt, maar ik denk dat 'context' wel belangrijk is, maar dat je die, bijvoorbeeld op het niveau van een buurt of een wijk, gezamenlijk moet definiëren [...]. Ik ben nog steeds voorstander van wetenschappelijke onderzoeksagenda's die misschien wat verder van 'de mensen' af staan, omdat je denk ik ook niet alleen maar moet luisteren naar wat mensen hier en nu willen weten (of kunnen zien), maar ook moet proberen te voorspellen wat mensen in de toekomst, of mensen uit een andere gemeenschap, misschien belangrijk vinden, zodat je dat kan conserveren (dit is de

wetenschapper in mij die spreekt). Maar die twee magisteria hoeven elkaar niet uit te sluiten, al ben ik me ervan bewust dat ze dat nu wel grotendeels doen, en dat dit ook een beweegreden is voor je activisme. Daar sta ik dan ook van harte achter.

archeoloog in de AMZ

"Je geeft aan geen actorregistratie te hebben maar beschrijft je zelf wel als archeoloog. Ik vroeg mij dan ook af of je daadwerkelijk ook bent afgestudeerd in de archeologie als BA of MA?"

museaal beleidsmedewerker

"Mijn inschatting is dat de Inspectie in jouw Zandbakcasus niet handhaaft, omdat een zandbak van een school gezien wordt als fenomeen zonder enige archeologische verwachting. Ofwel, in een zandbak van een school graven om de lol van het graven is niet een opgraving in de zin van de wet."

archeoloog bij een erfgoedinstelling

"Ik heb met een constante grote grijns de opgraving in de zandbak gelezen. Wat superleuk. Hij ziet meteen wat wij in ons vak zo missen: distantie en ironie"

oud-rijksambtenaar erfgoed

Als penvoerder van het Faro-project 'Participatie in de archeologie' voegen wij dit rapport [Arboretumlaan] als bijlage toe aan het algehele eindrapport dat wij bij RCE zullen opleveren. Ons advies zal zijn dit rapport niet verder in behandeling te nemen en te verspreiden. Het is uiteraard aan de subsidieverstrekker hoe zij wil omgaan met dit/ons advies.

Bestuur AWN, penvoerder SAWERKAPARINDA

"Faro is een kaderverdrag, waardoor landsregeringen gehouden zijn (er staat niet bij op welke termijn) de uitgangspunten en principes ervan in nationale wet- en regelgeving te implementeren. De Alliantie [Sawerkaparina] heeft er dus goed aan gedaan dit onderzoek van jou in te zetten om te kijken waar knelpunten zitten. Niet om die 1-2-3 op te lossen."

Vm. lid raad voor cultuur

Akte 4 - Strikje der om

Er was eens een contemporain archeoloog en hij probeerde met een 'Nietzscheaanse handeling' te toetsen hoe het bestel in elkaar zit. Hij zag een plan, stak zijn nek uit, heeft dagenlang gegrinnikt over het idee, maar ook menige nacht niet geslapen, tobbed over mogelijk consequenties: "zou het systeem werkelijk een opgraving in een zandbak van een kleuterschool als illegaal bestempelen?"...om vervolgens van het idee alleen al te moeten grinniken..."Zou het echt?" En hoe dan ook stond hij er altijd in met de intentie een positieve bijdrage te leveren aan het debat.

Heeft dat iets opgeleverd? Of was het een vergissing? Dat lijkt een genuanceerde zaak en misschien een kwestie van maar net wie het vraagt.

Naar aanleiding van de reactie van de Inspectie

De kernvraag was natuurlijk: is er ruimte in de wet om als burger zelf te handelen? Er lijkt op dat punt voorzichtig aanleiding tot vreugde.

De belangrijkste partij die in Nederland in actie komt als de Erfgoedwet ten aanzien van archeologie wordt overtreden is de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed.

Als de Inspectie in het geval Arboretumlaan geen reden ziet tot handhaving, dan is het punt gemaakt dat de burger erfgoed kan opgraven, ook zonder papieren en zonder lidmaatschap van een archeologische vereniging. Er is dan dus binnen de grenzen van de wet erfgoed denkbaar - zoals treklijpjes, schoolpleinen en stoeptegels waarover soms zelfs academisch is gepubliceerd - dat de burger kan opgraven, omdat het geen beschermd erfgoed is. Het is een beginnetje, waarmee het gesprek over multivocaliteit in erfgoedzorg verder kan worden gevoerd. Iets dat overigens onverlet laat dat er natuurlijk ook beschermd erfgoed is dat de burger niet zelf zou moeten opgraven, omdat het wetenschappelijk te waardevol is, of te zeldzaam, kwetsbaar etc.

Er is dus binnen de grenzen van de wet cultureel erfgoed denkbaar - zoals treklijpjes, schoolpleinen en stoeptegels waarover soms zelfs academisch is gepubliceerd - dat de burger kan opgraven, omdat het geen beschermd erfgoed is.

Maar als conclusie is dat misschien ook weer te gemakkelijk. Zij bestaat bij het leven met het risico dat je als burger niet op voorhand kan weten hoe het zit. De inspectie waagde zich in haar antwoord niet aan veralgemenisering dus dat zij niet handhaaft in de casus Arboretumlaan, betekent niet dat zij niet zal handhaven in een ander geval. Zoals ook bleek in het Project Wyldemerck, is zelfs de uitspraak van de ene overheid in een casus, geen garantie voor het uitblijven van een oordeel door andere overheden.³⁵ Waar moet je als burger nu je oor te luisteren leggen om zeker te weten dat je niet in overtreding bent?³⁶ Malta-regelgeving presenteert de burger met een *sketchy*, onveilig speelveld

³⁵ In Project Wyldemerck had de gemeente De Fryske Marren als bevoegd gezag toestemming gegeven voor onderzoek, waarop later de reactie van andere overheden kwam dat zij dit niet had mogen doen.

³⁶ Eerder in deze rapportage heb ik al geopperd dat het omgekeerde waarschijnlijk ook waar is. Als je als burger probeert vooraf alles te borgen en aangeeft archeologisch onderzoek te willen doen,

bezien vanuit het kaderverdrag Faro. Het is deze casus gelukt dat in beeld te brengen, maar niet om het op te helderen.

Vanuit haar rol kan de Inspectie erfgoed niet anders benaderen dan vanuit de actuele wet. Dat is haar taak. De kritieken die te verzinnen zijn ten aanzien van de Erfgoedwet, gaan daarom ook op voor de reactie van de Inspectie. De Inspectie gaat uit van erfgoed op rijksniveau, een zaak die te pakken is als één ding, één object, dat ten bate van iedereen, het algemeen nut, beschermd moet worden. Daarmee gaat de Inspectie niet uit van een ruimere definitie van erfgoed die beter past bij het kaderverdrag, als een proces dat bottom-up wordt gestuurd doordat groepen in de samenleving er al mee aan de slag zijn. En ook niet van pluriformiteit in waarden en participanten.³⁷ Waar de recente verkenningen van de Minister ten aanzien van het Verdrag van Faro vooral hebben laten zien dat erfgoed een ruimte is, een mogelijkheid, die de erfgoedsector zelf het best open en met nieuwsgierigheid tegemoet treedt voorbij de grens van het onbekende, bestaat archeologisch erfgoed vooralsnog alleen in een veel conservatiever, krappere kader.³⁸

Naar aanleiding van de reactie van collega's

En dan zijn er de reacties van collega's. Vooral hun diversiteit valt in eerste instantie op, maar er lijkt sprake van grofweg twee smaken.

Aan de ene kant sorteerde de casus Arboretumlaan een breed palet aan complimenten van archeologen en beleidsambtenaren die de proeftuin toejuichen en de behoefte uitten om binnen de sector ruimer te denken en iets te doorbreken. Los van het feit of zij juridisch gelijk hebben onder de huidige regelgeving, zien zij een scheefheid die in het systeem geslopen is en – durf ik wel te zeggen – de grote broek die de sector aantrekt over haar huidige maatschappelijke meerwaarde. Voor zover zij dat niet al zelf letterlijk zeggen – en zoals ik zelf ook elders betoog³⁹ – stel ik dat de maatschappelijk relevantie van archeologie flink zou toenemen als zij haar eigen academische ideaal wat zou temperen, ten gunste van bredere civiele toegang tot zelf onderzoek doen.

Aan de andere kant zijn er ook kritische reacties. Hieruit spreekt een behoefte aan academische kwaliteit, aan serieus genomen willen worden en vooral misschien wel een grote zorg dat het geven van ruimte, zelfs maar een beetje, aanleiding kan zijn voor verlies van het hele stelsel van bescherming van archeologische waarden. In de projectgroep Sawerkaparinda benoemde iemand meermaals de angst terug te keren naar de jaren 60 en 70, toen grote en belangrijke vindplaatsen onder ruimtelijke ontwikkeling verdwenen zonder dat iemand er nog iets aan kon doen. Daar wil natuurlijk niemand naar terug, ook ik niet.⁴⁰ Die zorgen en behoeften zijn

dan zal, als je maar lang genoeg doorvraagt bij formele instanties, er uiteindelijk altijd één zeggen dat het niet kan op inhoudelijke gronden, juridische gronden, dan wel vanwege Arbo of aansprakelijkheid.

³⁷ Voor meer hierover zie het Straatwaarden onderzoek van de Reinwardt Academie.

³⁸ Zie o.a. de rapportage 'Voor ons kan erfgoed alles zijn' W. Burggraaff, 2022, en de vele andere publicaties van de Rijksdienst en anderen, zie:

<https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro>

³⁹ Wijnen, Jobbe. "Pull Tab Archaeology." *Journal of Contemporary Archaeology* 10.2 (2023).

⁴⁰ Misschien te far out voor deze rapportage, maar er is een pleidooi te houden voor dat die kaalslag toen helemaal niets te maken had met de wens van burgers om zich via archeologie te

legitiem en zijn ook zeker iets waar een herziening van de Erfgoedwet rekening mee zal moeten houden in het ruimte maken voor 'archeologie onder Faro'. Echter, ze lijken wel ook wat overdreven: de burger is niet de vijand.

Met de casus Arboretumlaan probeerde ik voorzien van een flinke dosis ironie de uitgangspunten van de AMZ ter discussie te stellen, waarna ik vervolgens als auteur ook mocht doorleven hoe vertegenwoordigers van het systeem fel konden reageren. Ik neem die reacties serieus, want er zit belangrijke informatie in: de lezer zal met mij de conclusie trekken dat ik bij sommigen een zere plek raakte en zij het project als bedreigend hebben ervaren. Ik wil die mensen van harte uitnodigen om juist over dit gevoel van kwetsbaarheid in gesprek te gaan. Als de archeologische sector de wet nodig heeft om zichzelf rechtvaardigen, dan is het gesprek over waarden in de samenleving al verloren.⁴¹ De archeologie heeft daar op termijn zelf het meest in te verliezen.⁴²

Heeft de keizer kleren aan?

Met het project Arboretumlaan wilde ik aantonen dat de keizer geen kleren aan had. Is dat gelukt?

De Inspectie liet zich niet verleiden tot een uitspraak waarmee de keizer onomstotelijk in zijn blootje bleek te staan, maar voor mij heeft dit leerproject bevestigd dat onduidelijk is wat de keizer bedoelt als hij het over zijn kleren heeft. De wettelijke definitie van cultureel erfgoed stelt de archeologische sector in staat de discussie naar zich toe te trekken: de burger hoort de wet te kennen, maar de uitwerking daarvan blijkt niet voorspelbaar. De burger moet dus peentjes zweten als hij een gat in een zandbak graaft en dat een opgraving noemt...

Aan het eind van de casus Arboretumlaan kom ik tot mijn conclusie dat het in ieder geval die definitie van 'cultureel erfgoed' in de Erfgoedwet is, die werk vraagt voor de komende herzieningen van de Erfgoedwet. De vrijstelling in het BEA zou in principe voldoende kunnen zijn, omdat de burger zich hiermee kan organiseren om datgene op te graven waar hij/zij belang in ziet, maar alleen mits het rijk ruimte geeft op lokaal niveau keuzes te maken. Die weging moet eenvoudiger - en zonder terugslag - kunnen uitvallen in het voordeel van de gravende burger, zodat deze de maatschappelijke waarde van archeologie meer kan benutten.

verbinden, maar met de 'functioneel deterministische' grondslag van onze samenleving, waarin alles alleen bestaat voor het genereren van nut of kapitaal en als 'onbezield' wordt gezien. Die ontzieling is daarbij een interventie, geen feitelijkheid. Zie Amitav Gosh's 'The Nutmegs Curse' 2021. Dat dit ook opgaat voor archeologische monumentenzorg bewijst de term 'archaeological resource management' waarin archeologie een 'resource' is, een 'grondstof' waarop men als het ware 'mijnbouw' kan plegen.

⁴¹ Zie ook aandachtspunt gegeven door Van Londen et al. 2021, pagina 44: "Ontwikkel een visie op de maatschappelijke waarde van de archeologie."

⁴² In het huidige politieke klimaat met de gigantische bezuiniging op wetenschap, zou ik kunnen stellen dat dat het al vijf over twaalf is. Het is (ook) de archeologie met Malta niet gelukt de kloof te dichten en nu zitten we met de gebakken peren.

Bronnen

De Erfgoedwet: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037521/2024-01-01>

Het Besluit Erfgoedwet Archeologie: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037866/2024-01-01>

Bot, P. 2009. Vademecum historische bouwmaterialen, installaties en infrastructuur. Nederlands Openluchtmuseum.

Burggraaff, W., 2022. 'Voor ons kan erfgoed alles zijn' Programma Faro. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Fontijn, D., 2019, *Economies of Destruction. How the systematic destruction of valuables created value in Bronze Age Europe, c. 2300-500 BC*. Routledge

Knoop, R. en m. Schwarz, 2017. *Straatwaarden: in het nieuwe speelveld van erfgoedpraktijken*. Reinwardt Academie

Knoop, R., R. Goudriaan, M. Rijnen, A. van der Horst, A. Swami-Persaud, 2020. *Graven naar verbetering. Evaluatie van het nieuwe kwaliteitssysteem archeologie*. SiRM, Utrecht

Leeuwen, Th. A. van, 2023. *The Thinking Foot. A pedestrian study of paving*. Les Éditions du Malentendu. – Jap Sam Books, Prinsenbeek.

Heleen van Londen, H. van, M. van den Dries, S. Landskroon, 2021. *Over lokalisme, liefdewerk en lonkend perspectief. Verkenning naar participatie en burgerinitiatief in de Nederlandse archeologie*. Universiteit van Amsterdam

Harman, G., 2018. *Object-oriented ontology: A new theory of everything*. Penguin UK.

Samenwerkingsverband Moluks Erfgoed / M. Kok en J. Wijnen, 2023. *Wylde merck. Samen zoeken naar barakken in de bossen*. Wageningen.

Sutherland, F., 2024. *Archaeological Can Tab Guide. February 2024 Edition*. Minneapolis, Minnesota, United States

Wijnen, Jobbe, 2018. *Pull Tab Archaeology Typology Poster, Woodstock Edition*. International Centre for Pull Tab Archaeology, Wageningen

Wijnen, Jobbe, 2023. Pull Tab Archaeology. *Journal of Contemporary Archaeology*, 10.2. Equinox Publishing. DOI: 10.1558/jca.25283

Overige gebruikte bronnen zijn vermeld in de voetnoten.

Bijlage 1 Rare dingen (voor de burger) in de uitwerking van het beleid

- De bouwvoor is meestal vrijgegeven, maar als hieruit archeologische vondsten worden opgegraven, claimt de provincie toch het eigendom
- Je mag met een metaaldetector zoeken, maar de vondsten zijn formeel niet van jou, je mag ze alleen zo lang in je kast leggen (<https://www.portable-antiquities.nl>)
- Magneetvissen is generiek verboden, dus ook in een sloot aangelegd in 1995.
- De BEA zegt dat burgers mogen opgraven in gebied dat is vrijgegeven door de gemeente, maar vervolgens moet dat wel verplicht in verenigingsverband en moet die vereniging ook nog eens statutair archeologisch oogmerk hebben als de wet: archeologisch behoud
- Gemeenten missen vaak beleid voor sporen van de moderne tijd. In Friesland geldt 1500 zelfs nog als de bovengrens van wat zij aanbeveelt te onderzoeken, de rest is dus formeel niet interessant genoeg, maar toch mogen burgers niet opgraven.
- Wat op de stort belandt bij opgraving wordt gedeselecteerd, ook als het bijvoorbeeld middeleeuws aardewerk is.
- Een vondst zonder vondskaartje wordt meestal weggegooid
- Het provinciaal vakoverleg archeologie onderhandelt nu al jaren met OCW over metaalvondsten uit de Tweede Wereldoorlog, waardoor een groot deel hiervan bij opgravingsbedrijven tot poeder is vergaan, voor er een besluit kwam.
- De Vliegtuigbergingsdienst Defensie groef jarenlang wrakken uit de oorlog op zonder archeologische verplichtingen. Toen een stel burgers dat deden in het zuiden van het land werden ze veroordeeld op grond overtreding Erfgoedwet.
- Archeologische werkgroep "Expeditie Over de Maas" deed onder leiding van Nils Kerkhoven jarenlang onderzoek naar duizenden vondsten in een terrein dat in alle opzichten nu als wetenschappelijk zeer belangrijk geldt, maar omdat regulier AMZ onderzoek het gebied een lage verwachting had gegeven kon die waarde (lang) niet benut worden omdat was er (lang?) geen geld was voor conservering of opslag.

Bijlage 2 – Dialoog met de Erfgoedinspectie

Oplegbrief

Wageningen 22-08-2024

Geachte heer/mevrouw,

Graag wil ik uitnodigen te reageren op onderstaande archeologische onderzoek zoals gedocumenteerd in het conceptrapport 'Proefsleuf Arboretumlaan 1a' (bijgevoegd). Dit onderzoek heb ik op persoonlijke titel en zonder enige ruggenspraak met anderen uitgevoerd, gevoed door recente praktijkervaringen met archeologieparticipatie en de recente ontwikkelingen rondom de Uitvoeringsagenda Faro van de minister van OCenW.

Ter toelichting merk ik graag het volgende op.

Na ondertekening door de staatssecretaris van het RvE-Kaderverdrag van Faro en de start van het uitvoeringsprogramma daarvan, is de [Trek de aandacht van uw lezer met een veelzeggend citaat uit het document of gebruik deze ruimte om een belangrijk punt te benadrukken. Sleep dit tekstvak als u het ergens anders op de pagina wilt plaatsen.]

vraag actueel geworden op wat voor wijze burgers meer in archeologie zouden kunnen participeren. Ikzelf ben daarbij geïnteresseerd in hoeverre er naast 'deelnemen' ook ruimte is voor 'deelhebben'. Waar deelnemen een passieve en minimale vorm van participatie is, zou deelhebben in mijn visie gaan over mede-eigenaarschap, in de zin van mede sturing geven aan de uitvoering van archeologisch onderzoek als vorm van culturele expressie. Zoals u wellicht bekend is mede-eigenaarschap voor burgers als gevolg van recente regelgeving in ons land op het gebied van de uitvoering van archeologisch onderzoek grotendeels verdampt. Regulering heeft burgerparticipatie vrijwel onmogelijk gemaakt.

Ik ben nieuwsgierig naar uw opvatting over de positie van de zelfstandig archeologisch onderzoekende burger in ons land. Dit omdat ik meen dat 'zelf doen' ook in de archeologie een belangrijke meerwaarde voor de samenleving oplevert. Dat 'zelf doen' geeft immers invulling aan het leerstuk van brede toegang tot erfgoed, die in het Kaderverdrag van Faro wordt beschouwd als een recht. Daartegenover staat de breed gedeelde opvatting dat het Besluit Erfgoedwet en Archeologie voldoende ruimte zou bieden voor burgerinitiatief, waarvoor het publiek hoogstens nog het juiste loket moeten vinden. Met deze casus wil ik peilen hoe groot die ruimte voor het doen van archeologisch burgeronderzoek nu werkelijk is.

De wettelijke beperking op het doen van destructief archeologisch onderzoek heeft in mijn optiek (conceptrapport, voetnoot 21) heel Nederland in feite archeologisch op slot gezet. Een wel heel straffe toepassing van het voorzorgprincipe heeft er immers toe geleid dat werkelijk alles cultureel erfgoed kan zijn, en volgens de Erfgoedwet automatisch beschermd is. Ik denk dat dat niet juist is. Alleen al omdat zo alle zuurstof uit de mogelijkheid van archeologische burgerpraktijk wordt geslagen.

Mijn vragen aan u zijn de volgende.

1. Volgt u mijn lezing van de Erfgoedwet in de praktijk van de archeologie (zie hierboven en voetnoot 21)?
2. Wat zijn in uw optiek de consequenties van de *huidige regelgeving* voor een casus als deze? Mag dit, of mag dit niet, graag met onderbouwing?
3. Hoe verhouden die consequenties zich in uw optiek tot de doelstellingen zoals verwoord in het uitvoeringsagenda Faro deel 1, van de RCE?
(<https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/documenten/publicaties/2022/01/01/uitvoeringsagenda-onderweg-naar-faro>)

Van harte leg ik u deel 1 van dit project nu in concept voor. Ik zou graag uw antwoord – of onze dialoog – willen meenemen in deel 2 van het project. Het doel van dit tweede deel is alle verzamelde visie, kansen of knelpunten te bundelen in een publicatie en deze als discussiestuk op tafel te leggen in een van de projectgroepen onder de uitvoeringsagenda Faro, waarin verschillende stakeholders en overheden meedenken (Zie verder <https://faro.cultureelerfgoed.nl/>).

Uitziend naar uw bericht en met vriendelijke groet,

Jobbe Wijnen

Reactie Erfgoedinspectie

Datum 4-10-2024

Beste Jobbe Wijnen,

Hartelijk dank voor het toesturen van het conceptrapport Proefsleuf Arboretumlaan 1a, Wageningen. In de oplegbrief bij het conceptrapport worden drie vragen aan ons voorgelegd waarop ik hieronder in ga.

Vraag 1: Volgt de Inspectie de lezing van de Erfgoedwet in de praktijk van de archeologie (zie oplegbrief en voetnoot 21 uit het conceptrapport)?⁴³

⁴³ Die oorspronkelijk voetnoot 21 luidde: "Een vraag die zich verschuilt onder de uiterlijke vorm van dit opgravingsverslag [Arboretumlaan 1a] is natuurlijk: "Als [we de archeologische] ervaring echt niemand zouden willen onthouden, waarom doet de Erfgoedwet dat dan wel?" Want de rapportage 'Graven naar verbetering' zegt nog eens helder hoe het zit: "De wet gaat uit van een generiek verbod op opgraven. Ontheffingen kunnen worden verleend onder meer op voorwaarde van professionele uitvoering van onderzoek. Het kwaliteitsstelsel is gericht op het borgen daarvan. Het veld zelf vult de norm in." (Knoop et al 2020, p 14 ev). Verder in dit rapport wordt toegelicht hoe specifieke opvattingen over 'kwaliteit' de monumentenzorg sturen, waarbij de focus geheel ligt bij het correct doorlopen van het proces en niet bij wat dat moet bereiken (ibidem hoofdstuk 4).

Het is mijn stelling dat voor elke op zijn of haar leefomgeving betrokken buurtbewoner, die het waagt om met ook maar één vinger naar de archeologie te wijzen, snel duidelijk wordt dat de genoemde 'zelf bepaalde norm van het veld' heeft geleid tot, nee, ik durf te stellen zelfs (onbewust) gericht is op, het uitsluiten van burgerparticipatie in de archeologie. Het systeem doet dit onder andere niet in te gaan op de sociaal maatschappelijke waarden en het sociaal kapitaal van archeologie dat voor een groot deel juist zit in de uitvoering, het doen (Wijnen, 2023). Malta archeologie gaat het om behoud, kenniswinst en na die kenniswinst passief genieten van de burger.

Om te verduidelijken dat de overheid hiermee archeologie als vorm van culturele expressie en groei beknot tot de archeologie – lees: dat wat er overblijft als je archeologie alleen benadert vanuit de BRL-KNA – speelde ik in dit project het spel mee door een onderzoek uit te voeren waarvan ik op basis van mij bekende informatie niet anders kan concluderen dan dat het een archeologisch onderzoek betreft dat de regels van Erfgoedwet en het Besluit Erfgoedwet en Archeologie (BEA) overtreedt: er is opgegraven met de intentie (!) vondsten te doen, tot 80 cm diepte en daarbij zijn ook vondsten geborgen die zouden kunnen kwalificeren als archeologische vondsten onder de wet. Verder was er geen formele vrijstelling van burgemeester en wethouders voor dit onderzoeksgebied (maar ook geen geuit bezwaar na in kennisstelling vooraf) en kent het onderzoeksgebied een hoge archeologische verwachting. Er is niet opgegraven in verenigingsverband en er was geen PvA of PvE dat door de RCE, of gemeente is gestempeld. Kortom, in een letterlijke uitleg van de wet is hier

Als Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed zien we toe op de naleving van de Archiefwet en de Erfgoedwet. Over onze bevindingen vanuit het toezicht rapporteren we aan de minister van OCW. We maken dus zelf geen beleid maar leveren wel inbreng voor beleid.

Dat neemt niet weg dat we zien dat in de praktijk van de archeologie een spanningsveld wordt ervaren tussen de Erfgoedwet en het Verdrag van Faro. De achtergrond van de Erfgoedwet is echter het beschermen van het archeologisch erfgoed omdat dit erfgoed van iedereen is. Het Verdrag van Faro gaat over meedoen met en meebeslissen over archeologisch erfgoed, ook omdat dit erfgoed van iedereen is. Maar als personen zonder enige regelgeving zelf doen en zelf beslissen bij archeologisch erfgoed, dan is er ook geen verplichting om de ontdekte informatie te delen. Dan is dit erfgoed in onze optiek niet meer voor iedereen toegankelijk.

Vraag 2: Wat zijn in optiek van de Inspectie de consequenties van de huidige regelgeving voor een casus als deze? Mag dit, of mag dit niet, graag met onderbouwing?

Het kader voor ons toezicht bij archeologisch erfgoed is de Erfgoedwet. Hierin is geregeld hoe we met erfgoed omgaan, wie welke verantwoordelijkheden daarbij heeft en hoe het toezicht daarop wordt uitgeoefend. Het doel van ons toezicht is bij te dragen aan het behoud en de toegankelijkheid van het archeologisch erfgoed voor alle geïnteresseerden uit de samenleving en de wetenschap, zowel voor huidige als voor toekomstige generaties.

Als we vaststellen dat er onzorgvuldig met archeologisch erfgoed wordt omgegaan, dan hebben we verschillende instrumenten ter beschikking om daar iets aan te doen. Waarbij we steeds kiezen voor een maatregel die past bij de ernst van de situatie.

Voor de Inspectie is het bij deze casus niet evident dat het onderzoek zich richtte op archeologisch erfgoed. Op grond van het geringe risico doet de Inspectie daar geen verder onderzoek naar.

Overigens ziet de Inspectie vanuit de huidige regelgeving voldoende ruimte voor vrijwilligers om zowel deel te nemen als deel te hebben aan archeologisch erfgoed.

Vraag3: Hoe verhouden die consequenties zich in optiek van de Inspectie tot de doelstellingen zoals verwoord in het uitvoeringsagenda Faro deel 1, van de RCE?

Zoals in het antwoord bij de eerste vraag al aangegeven houden we als Inspectie toezicht op de Archiefwet en de Erfgoedwet. Het Verdrag van Faro is een 'kaderverdrag' waardoor de bepalingen van het verdrag eerder richtlijnen zijn voor het ontwikkelen van beleid, dan juridische verplichtingen. Daarmee valt het Verdrag van Faro buiten ons toezicht. Deze vraag zou je daarom beter aan één van mijn collega's bij de directie Erfgoed & Kunsten of de RCE kunnen voorleggen.

sprake van een misdrijf. Tegelijkertijd zal -is mijn propositie - geen archeoloog betogen dat het hier uitgevoerde werk niet had mogen plaatsvinden. Mijn voorlopige conclusie die ik nadrukkelijk als een punt van vervolgonderzoek en discussie wil neerleggen (zie nawoord), is dat de wetgever er inderdaad in geslaagd is het brede, diverse of multivocale palet van mogelijke ervaringen van archeologie als vorm van culturele expressie en sociaal-kapitaal te transformeren tot de archeologie met lidwoord, waarmee toegang tot erfgoed wordt verhinderd.

De wet is performatief: buiten de Malta-archeologie, is er inmiddels geen archeologie meer denkbaar, voorstelbaar. Alles wat archeologie is, wordt nu enkel nog beschouwd door de bril van Malta archeologie en die is door het opgravingverbod en certificering - in combinatie met andere regelgeving zoals de Arboretumwet en de hoofdelijke aansprakelijkheid van bestuurders van verenigingen - vrijwel onbereikbaar. Je mag naar Archeon na afloop, of voorzichtig in de put aan het handje van de profs, *and that's it*. Ik stel met dit onderzoek vast dat als een betrokken buurtbewoner iets uitvoert dat *lijkt op archeologie*, maar zich formeel niet zuiver in de kaders laat plaatsen (zie dit rapport en voetnoot 1 op pagina 3), dan rest alleen nog de juridische kwalificatie 'overtreding'. En ondertussen zweren velen dat de uitzonderingen als verwoord in de BEA voldoende ruimte bieden en leggen de oorzaak van het ontbreken van participatie in de archeologie terug bij de burger, die kennelijk niet in staat is de juiste loketten te vinden.

Dit alles staat haaks op de strekking van het Verdrag van Faro, waarvan de minister op dit moment een uitvoeringsprogramma uitrolt. De vraag die ik wil stellen aan eenieder die hart heeft voor de archeologische ervaring is: wat gaan we hier nu aan doen?"

Met vriendelijke groet,
Nathalie Vossen
Senior inspecteur archeologie

Vervolg reactie Erfgoedinspectie op 16-10-2024

Beste Jobbe Wijnen,

Voor ik antwoord geef op je twee vervolgvragen, wil ik aangeven dat het niet mijn voorkeur heeft om via vragen en antwoorden met elkaar te communiceren. Op deze manier hebben we namelijk geen gesprek over dit onderwerp.

Zoals je weet ben ik ervan op de hoogte dat deze casus onderdeel is van het Faro-initiatief *Samen werken aan participatiemogelijkheden in de archeologie*. In dat kader nemen we als Inspectie graag deel aan de dialoogsessie die onderdeel is van dit initiatief. Hieronder de antwoorden op je vervolgvragen:

1. Is het onderzoek Arboretumlaan 1b in de ogen van de Inspectie een archeologisch onderzoek? Het onderzoek maakte gebruik van in de archeologie gebruikelijke methoden en technieken en zou op grond daarvan een archeologisch onderzoek genoemd kunnen worden. Voor de toepassing van de Erfgoedwet is echter van belang of er sprake was van een opgraving of niet. Er is alleen sprake van een opgraving wanneer er cultureel erfgoed in het geding is.

2. Hoe kan de burger onomstotelijk vooraf vaststellen of er evident sprake is van archeologisch erfgoed?

Onze reactie op dit punt ging over een onderzoek door de Inspectie. Als Inspectie maken we afwegingen waar we wel en geen onderzoek naar doen, waarbij verschillende factoren een rol spelen, onder andere of het om een evidente overtreding van de Erfgoedwet gaat en wat de ernst van de overtreding is. In deze casus zien wij geen aanleiding voor onderzoek. Het opgraafverbod geldt voor iedereen.

Om toch op je tweede vraag in te gaan: Zelden is wet- en regelgeving zodanig ingericht dat iedere burger vooraf onomstotelijk kan vaststellen dat ergens evident sprake van is. Een opgraving kent volgens de Erfgoedwet drie verschillende aspecten, namelijk het opsporen, het onderzoeken en het verwerven. In alle drie gevallen is er alleen sprake van een opgraving, wanneer de handelingen betrekking hebben op cultureel erfgoed. Wat volgens de Erfgoedwet cultureel erfgoed is, is niet scherp omlijnd en bovendien aan verandering onderhevig. Bij onderzoek en verwerving is er al een materiële of immateriële bron geïdentificeerd. De onzekerheid speelt daarom vooral bij het opsporen. Het is dan niet van belang dat de burger onomstotelijk vooraf kan vaststellen of er sprake is (of beter: zal zijn) van archeologisch erfgoed. Van belang voor het begrip opgraving is wat de burger opspoort. De burger handelt vanuit een bepaalde verwachting, hij is ergens naar op zoek.

Ik kijk uit naar de uitnodiging voor de dialoogsessie.

Met vriendelijke groet,
Nathalie Vossen